

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK

ZAVRŠNI RAD

Leksika u vicevima na bosanskom jeziku

Mentorica: prof. dr. Amela Šehović

Studentica: Nudžejma Hindija

Juni, 2024.

UNIVERSITY OF SARAJEVO – FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF BOSNIAN, CROATIAN AND SERBIAN LANGUAGE

FINAL MASTER'S THESIS

Lexicon in jokes in the Bosnian language

Mentor: prof. dr. Amela Šehović

Student: Nudžejma Hindija

June, 2024.

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Nudžejma Hindija

Broj indeksa: 3555/2021; status: redovna studentica;

Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik, dvopredmetni studij

Nastavnički smjer

Leksika u vicevima na bosanskom jeziku

Završni magistarski rad

Oblast: Savremeni bosanski, hrvatski i srpski jezik

Predmet: Leksikologija i leksikografija

Mentorica: prof. dr. Amela Šehović

Sarajevo, 2024.

Sažetak

Interes za lingvistiku humora mnogo je rasprostranjen i postoji još od antičkih vremena. Humor predstavlja oblik zabave i komunikacije s ciljem da se neko nasmije ili učini sretnim. Jedan oblik humora u jeziku jeste vic. Predmet istraživanja u radu je leksika u vicevima na bosanskom jeziku. Cilj je istraživanja utvrditi koja je leksika u vicevima najdominantnija i na koji je način upotrijebljena. U bosanskom jeziku postoji mnogo viceva, ali vrlo malo lingvističkih radova o vicevima. Radom se želi ukazati na važnost lingvističkog pručavanja vica, jer je osnovno ostvarenje vica upravo u govoru i jeziku. Vic je kratki pripovjedni oblik s duhovitim iznenađujućim obratom, šaljiva kratka priča s poentom ili neočekivano smiješnim raspletom. U radu se vic ponajprije definira kao tekstna vrsta koja ima određena obilježja, a to su: kratkoća, trodijelna struktura, sveprisutnost u svakodnevnici, univerzalnost i kreativnost. Putem vica jezik pokazuje svu ljepotu, elastičnost, kreativnost i mogućnosti izražavanja i kreiranja različitih leksičkih spojeva. Iako u vicevima dominira općepotrebna leksika, naše polje istraživanja je leksika koja ima ekspresivni potencijal, leksika koja doprinosi ostvarenju humorističnog, a najdominantniji su: žargonizmi, neologizmi, eufemizmi i onimi. Na temelju prikupljene građe iz određenih viceva propituju se upotreba jezika u kontekstu i jezičke igre.

Ključne riječi: vic, žargonizmi, neologizmi, eufemizmi, onimi.

Summary

Interest in the linguistics of humor is widespread and has existed since ancient times. Humor represents a form of entertainment and communication aimed at making someone laugh or feel happy. One form of humor in language is the joke. The subject of this study is the lexicon in jokes in the Bosnian language. The aim of the research is to determine which lexicon in jokes is the most dominant and how it is used. There are many jokes in the Bosnian language, but very few linguistic studies on jokes. This paper aims to highlight the importance of the linguistic study of jokes, as the primary realization of a joke is in speech and language. A joke is a short narrative form with a humorous and surprising twist, a funny short story with a punchline or an unexpectedly funny ending. In this study, a joke is primarily defined as a text type with certain characteristics, such as brevity, a three-part structure, omnipresence in everyday life, universality, and creativity. Through jokes, language demonstrates all its beauty, elasticity, creativity, and the ability to express and create various lexical compounds. Although general vocabulary dominates jokes, our field of research is the lexicon that has expressive potential, the lexicon that contributes to the realization of humor, with the most dominant being jargon, neologisms, euphemisms, and onomastics. Based on the collected material from certain jokes, the use of language in context and linguistic play is examined.

Keywords: joke, jargon, neologisms, euphemisms, onomastics.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Vic – određenje i definicija.....	3
3. Leksika u vicevima.....	8
4. Postupak igre riječima.....	10
5. Onimi u vicevima.....	13
6. Žargonizmi.....	23
7. Manje prisutne lekseme u vicevima.....	33
7.1. Neologizmi.....	33
7.2. Eufemizmi.....	35
8. Zaključak.....	39
Izvori.....	41
Internetski izvori.....	42
Literatura.....	43

1. Uvod

Neizostavan dio ljudske interakcije i komunikacije jeste humor. U bosanskom jeziku, kao i u drugim jezicima, humor se najčešće iskazuje putem vica. Vic je kratka i trodijelna jezička tvorevina, koja se sastoji od kratkog uvoda, glavnog dijela i zaključka koji nosi određenu humorističnu poentu. Ključni element u stvaranju i prenošenju viceva jeste jezik. Vic se ostvaruje “jezikom i u jeziku”, i upravo je jezik taj koji omogućava da vic bude uspješan. Tema ovoga rada je, kako i sam naslov implicira, leksika u vicevima na bosanskom jeziku, tako da ćemo u ovome radu o vicevima promišljati s aspekta jezika.

U bosanskom jeziku rijetka su istraživanja koja se bave leksikom u vicevima, stoga će pažnja ovog rada biti usmjerena, prije svega, na zastupljenost odabrane leksike u vicevima savremenog bosanskog jezika, a potom i na posebnosti i osobine te leksike.

Cilj rada jeste prikazati da je vic više od zabave i smijeha te da je pogodan za različite jezičke analize. Analizom leksike u vicevima omogućavamo razumijevanje složenih jezičkih obrazaca kakvi su npr. igre riječima, žargonizmi, stereotipi i sl. Leksika koja se pojavljuje u vicevima pomno se bira kako bi se njome iskazala određena šala.

Na samom početku rada definirat ćemo i odrediti viceve, a potom i leksiku bosanskog jezika. Detaljnije ćemo govoriti o postupku igre riječima, zatim o onimima te o žargonizmima, a posebno poglavlje posvetit ćemo manje prisutnim leksema u vicevima: neologizmima i eufemizmima.

Analiza igre riječima ogledat će se u tumačenju i definiranju 15 primjera. Igre riječima na kreativan način prikazuju kako jezik može biti zabavan i kako jezik može stvoriti pametne i intelektualne šale.

Onimi, koji se pojavljuju u vicevima, pokazuju da je za uspješnu šalu i vic često karakteristična pojava vlastitih imena i imena naroda, primarno u funkciji izvrtanja ruglu svega što se smatra drugačijim. Pronalazimo ukupno 245 primjera, od kojih 149 čine vlastita imena, a 96 etnonimi. Etonimi se u vicevima upotrebljavaju s ciljem iskazivanja određenih predrasuda i stereotipa o različitim etničkim skupinama, kao i s ciljem stvaranja šale na račun različitosti u nacionalnosti i kulturi. Drugost je uvijek tema za smijeh i porugu. Uočit ćemo da su vlastita imena u vicevima asocijacije na određene karaktere i tipove ličnosti.

Posebnu pažnju usmjerit ćemo na žargonizme, koji su po brojnosti najfrekventnije lekseme u vicevima. Prije svega, ponudit ćemo definiciju žargonizama, potom navesti njihove osobine, način nastanka i podjelu žargonizama na osnovu 106 primjera.

Manje prisutne lekseme u vicevima jesu neologizama i eufemizmi. Neologizmi su u vicevima novotvorene i posuđene riječi u bosanskome jeziku. Naime, bosanski jezik je izuzetno otvoren jezik, odatle i proistječe velika prisutnost posuđenica iz drugih jezika. Pronalazimo svega pet primjera za neologizme, a 15 primjera za eufemizme. Eufemizmi na indirektan način stvaraju humorne note i kreiraju jezičke igre, putem kojih figurativnost i inovativnost u vicevima dolaze do izražaja.

Navedena leksika karakteristična je za bosanskohercegovačku sredinu, u kojoj vladaju šala i humor, a vicevi sami po sebi slikaju pozitivnu atmosferu i način življenja.

Prilikom pisanja rada realizirano je više metoda i tehnika rada: deskriptivna metoda, metoda klasifikacije, statistička metoda, komparativna, induktivna i deduktivna metoda.

- Deskriptivna metoda odnosi se na opisivanje i definiranje izdvojene leksike u vicevima.
- Metoda klasifikacije odnosi se na sistematiziranje pronađene leksike i datih primjera u vicevima.
- Statističkom metodom došli smo do brojčanih vrijednosti određenih leksema u vicevima.
- Komparativnom metodom utvrdit će se razlike ili sličnosti između značenja istih leksema u različitim primjerima viceva.
- Induktivna metoda podrazumijeva donošenje općih zaključaka polazeći od pojedinačnih teza.
- Deduktivna metoda podrazumijeva izvođenje pojedinačnih zaključaka iz općih.

Korpus na kojem ćemo istraživati leksiku u vicevima sastoji se od dvije zbirke od ukupno 1.464 vica, od kojih 203 vica pronalazimo u zbirci *Vic pa šic: Vicevi o policiji* Marka Pejića te 1.261 vic u zbirci *Nije griješno kad je smiješno* Fuada Beganovića.

U radu smo zadržali izvornu formu viceva, bez dodatnih intervencija, osim slovnih i gramatičkih grešaka. Odlučili smo se za ovo istraživanje da bismo pokazali da je vic vrlo zanimljiv i pogodan za lingvistička istraživanja; vicevi nude veliki broj primjera i veliki broj ideja za različite lingvističke analize.

2. Vic – određenje i definicija

Sastavni i nezaobilazni dio ljudskog života je humor. Smijeh kao rezultat duhovitih situacija neminovno olakšava ljudski život. Pomoću humora ljudi lakše prevazilaze stres, nervozu i brigu. Zapravo je “socijalnu interakciju teško, skoro pa nemoguće zamisliti bez humora.” (Kolenović-Đapo, 2011: 15).

“Riječ *humor* vodi porijeklo od latinske riječi *hūmor* što izvorno znači vlaga, vlažnost. U srednjovjekovnoj medicini *hūmorom* se opisuju tjelesni sokovi na osnovu čijeg miješanja u ljudskom organizmu nastaju različiti temperamenti: kolerik, flegmatik, melankolik i sangvinik. Stoga humor označava i raspoloženje” (Bešić, 2013: 81). U svakodnevnoj komunikaciji upotrebljavamo viceve, šale, duhovite i komične izraze. Jedan od najučestalijih oblika ispoljavanja humora jeste upravo vic, a lingvistika se istraživanjem humora i vica počela baviti sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Vic (riječ je preuzeta iz njemačkog – *Witz*, a upotrebljavaju se i nazivi *šala* i *dosjetka*, ali oni obično imaju i nešto šire značenje) kratka je jezična tvorevina koja služi izazivanju komičnog dojma, sažeto zacrtavši neke situacije, događaje ili karaktere, i otkrivši u jezičnom izrazu samom ili osobinama izraženog, suprotnosti i protuslovlja koja izazivaju smijeh (Solar, 2005: 213 – 214).

– *Navedite tri razloga zbog kojih ste izabrali svoje zanimanje? – pitaju kandidata na konkursu.*

– *Januar, juli i august – odgovori ovaj.*

– *Šta to znači?*

– *Ja sam prosvjetni radnik. (Beganović, 2001: 196).*

U navedenom vicu aludira se na dosta slobodnog vremena koje uživaju prosvjetni radnici. Godišnji odmor kao jedini razlog biranja navedene struke izaziva smijeh, ukazujući na lijenost kandidata. Vic je nastao kao rezultat smiješnog i duhovitog iskaza, a jezgrovitost i kratkoća izraza prepoznatljive su osobine vica.

– *Lovio Mujo ribe i ulovi zlatnu ribicu.*

– *Riba mu kaže: “Pusti me, ispuniću ti tri želje.”*

– *Kaže Mujo: “Želja mi je da kod Sulje crkne krava.”*

- *Dobro Mujo, a druga želja?*
- *Da i kod mene crkne krava – odgovori Mujo.*
- *Stani, Mujo – kaže riba. – Ne razumijem te.*
- *E, to je zato da se Suljo ne grebe od mene za mlijeko.* (Beganović, 2001: 78).

Vic ukazuje na Mujinu pohlepu i ljubomoru, a ironija proizlazi iz toga da će ostati bez svega samo da njegov komšija Suljo ne traži ništa od njega. Svijet vica često oslikava situacije i događaje na bizaran način, u vicu se govori o nečemu nevrijednom, nemoralnom i na neki način besmislenom. Upravo ta želja za skretanjem pažnje na ono što je besmisleno izaziva kod čitaoca ili slušaoca smijeh, a osnovna zadaća i misija dobrog vica jeste nasmijati nekoga. Vic biva usredotočen na jedan plan, ideju i scenu koja naglo poraste i postigne svrhu.

U žestokoj svađi između muža i žene, žena prebacuje mužu: “Ja više, doista, ne mogu s tobom. Otrovao si moj život!”

- *Onda idi svojoj majci – reče muž.*
- *Pa ti znaš da je moja majka mrtva! – reče žena.*
- *Baš zato i kažem.* (Beganović, 2001: 258).

“U vicu susrećemo povezivanje pojmova koji se u prvi mah nikako ne mogu povezati jedan s drugim, jer vic ne toleriše jezička pravila i norme. Razrješenje u poenti vica svojevrsno je otkriće. Tek u obzoru tog otkrića sve što je ranije rečeno dobiva novi smisao, otkriva se u dimenziji izvorne slikovitosti jezika koji je dotad upotrebljivan za opis doduše apsurdne, nestvarne situacije, ali je u prerušenom obliku zadržao karakter izvještaja.” (Solar, 1974: 220).

Duhovnu zaokupljenost iz koje se vic nadaje običavamo imenovati grčkom riječi komično ili komika (Jolles, 1978: 179). Upravo je komičnost pojam koji, pored humora, vrlo često vezujemo za vic. Bešić navodi da postoje tri vrste komičnosti, a to su: jezična komičnost, komičnost figura i komičnost situacija ili radnji. Lingvistička istraživanja jezične komičnosti usređuju se na način funkcioniranja komičnih vrsta tekstova (npr. vic) ili na potencijalno komična stilska sredstva (npr. igra riječima) (Bešić, 2013: 82).

Vic predstavlja kratku (i zatvorenu) tekstnu formu razmjerno čvrste, po pravilu prepoznatljive strukture. Osnovnu strukturu vica čine tri dijela – uvod, pripovijedni dio i poenta vica. Dužina vica može varirati od ekstenzivnih naracija do sasvim sažetih viceva od svega dvaju redaka.

Vic teži tome da bude ispričan u prezentu zasnivajući se na samom govoru i jezičkim značajkama. U vicu se dokida jezična namjera priopćavanja, jezik se razrješava u svojoj nerazumljivosti, veza u odnosu govornika prema slušatelju trenutačno se razvezuje (Badurina, 2016: 154 – 155).

Struktura je viceva često složena. U njima se u najvećoj mjeri iskorištavaju dvosmislenost pojedinih riječi i životna protuslovlja kojima obiluje svagdašnjica, a kontekst često ima u njihovom razumijevanju odlučujuću ulogu (Solar, 2005: 213 – 214).

Pored navedene trodijelne strukture viceva, postoji mnoštvo viceva koji se sastoje od pitanja i odgovora, te u takvim vicevima središnji dio biva reduciran. Najviše takvih viceva u našem korpusu čine oni o plavušama (18) i o policiji (35). Sastoje se od izuzetno zanimljivih pitanja, a odgovor je taj koji izaziva smijeh:

Zašto plavuša maže korektorom po ekranu? – Ispravlja greške u kucanju. (Beganović, 2001: 335).

Kako se udavio policajac? – Pojeo je žumance kinder-jajeta. (Pejić, 2008: 51).

Smiješna situacija u vicevima nastaje zbog doslovnog i naizgled neočekivanog tumačenja ili odgovora, kao u primjeru:

– *Ne cvjetaju nam više ruže.*

– *A, kako to?*

– *Sad smo posadili ljiljane.* (Beganović, 2001: 234).

Ne cvjetaju nam više ruže u frazeologiji se tumači kao: 'nema sreće, ne polazi mu sve za rukom.'¹ Navedeni vic zahtijeva upravo doslovno tumačenje, čime efekat iznevjerenog očekivanja nosi dominantnu ulogu te pogoduje ostvarenju komičnog.

Našu pažnju privlači knjiga *Psihologija humora*, u kojoj autorica Kolenović-Đapo piše poglavlje o tumačenju komike i smijeha iz perspektive i analize Henryja Bergsona. Pozornost je na dijelu o komici riječi, koju je navedeni autor posebno analizirao. Naime, Bergson komiku riječi razdvaja na dvije potkategorije: *komika riječi koju jezik izražava* i *komika riječi koju jezik stvara*. Komika riječi podliježe principima ponavljanja, inverzije i ukrštavanja nizova. Za komiku riječi specifičan je princip transpozicije, a to je postupak kada riječi obojimo različitim

¹ Značenje pronalazimo na: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, pristupljeno 23. 2. 2024.

tonovima. Budući da govor pruža bogat niz tonova, i načini transpozicije su mnogobrojni. Tako, izazvana komika riječi prolazi kroz različite hijerarhijske stupnjeve lakrdije, parodije i ironije do najviših stupnjeva humora (Kolenović-Đapo, 2001: 37).

Također, Kolenović-Đapo (2011: 61) izdvaja tri važne osobine humora, koje prepoznajemo kao tri važne osobine viceva, a to su: originalnost, naglašavanje i ekonomičnost. U originalnosti je efekat iznenađenja, naglašavanjem stvaramo napetost, dok se ekonomičnost odnosi na izostavljanje suvišnih detalja.

U vicevima često susrećemo originalne i kreativne jezičke spojeve, takva originalnost nastaje usljed spajanja naizgled nespojivih leksema, kao u primjerima:

Znate li šta je to kurtoazija? – To je bio neki Kurta u Aziji. (Beganović, 2001: 256).

Da vas pitam: “Koja je razlika između slona i klavira?”

– Na slona se možeš nasloniti, na klavir se možeš naklaviriti. (Beganović, 2001: 137).

Kakva je razlika voziti se u vozu, a kakva je voziti se u vlaku?

– Kad se vozite vozom, onda se navozate, a kad se vozite vlakom, onda se navlačite. (Beganović, 2011: 137).

Originalnost prati i jezička ekonomičnost, jer dobar vic s malo jezičkih sredstava postiže željeni efekat. Još jedna važna osobina vica jeste naglašavanje:

Dolazi Zagrepčanin u kafanu na Baščaršiji i smjesta će:

– Oprostite, gospon, dajte mi kavu!

– Ne može! – nimalo ljubazno reče kafedžija.

Gost se malo zamisli, pa onda reče:

– Oprostite, jednu kafu.

– Ne može! – ponovi kafedžija.

Gost se još više zamisli, pa reče:

– Oprostite, dajte mi kahvu.

– Ama ne može. Nema vode! (Beganović, 2001: 48).

Struktura navedenog vica ogleda se u višestrukom ponavljanju istog pitanja i dobijanju istog odgovora. Smijeh izaziva upravo činjenica da navedeni akter smatra da je problem u nazivu; napetost pratimo do kraja kada konobar kaže da nema vode, te da nije riječ jezičkim razlikama – o kavi, kafi ili kahvi. Napetost i iščekivanje dovode do kulminacije, te rasplet na kraju samoga vica dovodi do smijeha.

Svaka šala (uključujući i vic – nap. N. H.) prolazi kroz nekoliko faza. U prvoj fazi šala uzrokuje napetost, jer su u njoj združene dvije naizgled nepovezane matrice. Napetost raste, sve dok neočekivani rasplet osobi ne postane logičan. Napetost koje se osoba oslobađa dovodi do smijeha (Kolenović-Đapo, 2011: 61).

Na sudu sudija pita: "Pucali ste na zidni sat, zašto?"

– Da ubijem vrijeme! (Beganović, 2001: 237).

Ubiti vrijeme u farzeologiji znači 'učiniti da vrijeme prođe'. Onaj koji 'ubija vrijeme' je onaj kome je dosadno.² Doslovno tumačenje frazeme *ubiti vrijeme* u ovom vicu dovodi do smijeha.

Pored navedenih osobina, vicevi su vrlo važni za psihičko zdravlje pojedinca. Smijeh nastao kao rezultat vica doprinosi čovjeku u olakšanju i otklanjanju stresa, brige i agresije, "smijeh – kao očitovanje razumijevanja – nije samo bitan moment vica..., nego i vrlo kompleksan oblik mentalno-spoznajne aktivnosti" (Užarević, 2012, str. 106, prema: Šehović – Durmišević, 2023: 116).

Postoji mnogo vrsta viceva. Podjela može biti izvršena na osnovu tematskih skupina ili kategorija, "jedna od najpraktičnijih je ona koja je izvršena prema dominantnoj temi i uključuje erotske, etnopsihološke i političke viceve" (Trebješanin, 1998, str. 108, prema: Šehović – Durmišević). U našem korpusu najdominantniji su vicevi o policiji, o politici, Muji i Hasi, životinjama, vicevi o nacionalnosti, religiji, porodičnim odnosima te medicinski vicevi.

Analizirajući viceve, uočavamo da su njihove najučestalije osobine: kratkoća, višeznačnost, igra riječima, neočekivana situacija ili efekat iznevjerenog očekivanja, povezivanje naizgled nepovezivog, jednostavnost izraza, originalnost, ironija i sarkazam. Uspješan je vic kratak vic, vic koji sa malo riječi kaže mnogo. Bit vica jeste upravo ona završna rečenica ili riječ, poenta ili zaključak. U takvim vicevima igra riječima, sinonimnost, sarkazam i ironija nose glavnu ulogu. Ironija u vicevima pozdrumijeva ublaženo ruganje korištenjem riječi u prenesenom

² Značenje pronalazimo na: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19iWBh0, pristupljeno 24. 2. 2024.

smislu, onom smislu koji se u potpunosti razlikuje od osnovnog smisla riječi. Ironija se u vicevima upotrebljava s ciljem da pokudi ili da pohvali. Lažna pohvala i lažno kuđenje izazivaju smijeh. Vicevi su lahko pamtljivi i zanimljivi iz razloga što se kombiniraju kreativne i originalne riječi.

Njihovi su autori anonimni, a situacije u kojima se oni pričaju najčešće su različiti oblici društvenog života (Užarević, 2012, str. 69–70, prema: Šehović – Durmišević, 2023: 114). Jednostavnost jezičkih sredstava čini osnovnu strukturu vica. Leksički fond u vicevima čine one lekseme koje su bogate slikovitošću i ekspresivnošću, stimulirajući višestruke asocijativno-konotativne refleksije. Upotreba takvih leksema ima za cilj da se jezik učini originalnijim, svježijim i drugačijim od normativnog.

Badurina zapaža važnost viceva za uspostavljanje ne samo naravi jezika nego i naravi uma koji ih procesuiraju te posebno naglašava da jezički vicevi osiguravaju prvorazredne dokaze za istraživanje jezičkog znanja i ljudskog uma od kojeg je ono neodvojivo pa onda i to da su vicevi o jeziku ustvari refleksivni – dopuštaju nam da o jeziku promišljamo kao o objektu (Badurina, 2008: 65). Vicevi su odličan primjer za analizu i istraživanje raznovrsnih leksičkih jedinica putem kojih humor postiže svoj smisao.

3. Leksika u vicevima

Leksika znači ukupnost riječi i rječničku građu jednog jezika, stoga “leksika odnosno rječnički fond predstavlja poseban dio jezika, koji se na svoj način uklapa u gramatički sistem” (Jahić, 1999: 11). Leksika bosanskog jezika vrlo je slojevita, originalna i prirodna; ona leksika koja nudi primjere riječi vrlo originalnih tvorbenih tipova, leksika koja raspolaže veoma širokim dijapazonom izražajnih sredstava i koja predstavlja “jedinstven sloj koji djelimično prevladava postojeće ogromne jezičke razlike i ona je trajni siptom organske težnje jezika ka ostvarenju, ka povezivanju sa drugim jezicima i na taj način prevladavanju svojih unutarnjih 'kriza', zatvorenosti i 'usamljenosti” (Jahić, 1999: 11 – 12). Leksikologija se bavi analizom i proučavanjem riječi, a osnovna jedinica leksičkog sistema je leksema. “Leksema je... leksička jedinica sa tipičnim svojstvima znakovnosti, tj. jezički znak par excellence... Lekseme su, zapravo, reči sa svim njihovim inherentnim leksičkim semantičkim obeležjima, kategorijalnim odlikama (pripadnost tzv. “vrsti reči”), morfološkim likom, mogućim sintaksičkim ponašanjem

i funkcijom.” (Radovanović, 1986: 99, prema: Šehović, 2002: 35). Dakle, leksema je “osnovna jedinica rječnika (vokabulara) jednog jezika i ona se u leksikografiji naziva **natuknica** ili **određenica**, tj. istaknuta riječ u rječniku, sastavljena abecedno ili drugačije na svoje mjesto sa definiranim značenjem” (Čedić, 2008: 144).

Leksičko značenje se u prvom redu odnosi na značenje pojedinačnih riječi u jeziku, ono “predstavlja određeni pojam, odaje neku reakciju pošiljaoca i izaziva reakciju kod primaoca, i upućuje na određene realije” (Šipka, 2006: 35). Lekseme se mogu razlikovati po svojim svojstvima i upotrebi, a „fakat da različite lekseme imaju razne sfere upotrebe često se naziva upotrebno raslojavanje, ili, nešto nepreciznije, variranje. Informacije koje govore o sferi upotrebe veoma su raznorodne. O tome da li će neka leksema upotrijebiti u određenom komunikacijskom činu odlučuje čitav niz kompleksnih faktora, gdje se, pored jezičkog, u velikoj mjeri koristi i enciklopedijsko znanje. Brojnost i kompleksnost tih faktora dovela je do velikog broja njihovih različitih klasifikacija” (Šipka, 2006: 78).

Također, u leksici bosanskog jezika “stalno je prisutna jedna najopćija odlika te leksike; njezina teritorijalna ’nemarkiranost’, široko obličko i značenjsko polje, raznovrsne mogućnosti kombiniranja ’istočne’ i ’zapadne’ leksike, njezina otvorenost prema riječima iz drugih jezika (naročito pram turcizmima, ali i germanizmima, romanizmima, u najnovije vrijeme anglizmima)” (Jahić, 1999: 61, prema: Šehović, 2009: 129).

Predmet našeg rada jeste leksika u vicevima na bosanskom jeziku, koja odiše raznolikošću i koja nosi ključnu ulogu u ostvarenju humorističnog, jer sadrži mnoštvo slikovitih, ekspresivnih i zanimljivih asocijacija koje svijet vica čine humorističnim, originalnim i univerzalnim. U vicevima pronalazimo različit izbor leksema, kakvi su žargonizmi, neologizmi, eufemizmi i slično. Leksikom u vicevima, na duhovite i šaljive načine, postiže se humor, stoga leksika biva glavni mehanizam u stvaranju komičnog, jer kroz igru riječi, neočekivane spojeve i oblike riječi stvaramo humor.

4. Postupak igre riječima u vicevima

Igra riječima odnosi se na smisaono poigravanje jezikom, ona označava “pojam koji objedinjuje niz stilskih postupaka i figura koji se temelje na zvukovnom ili smisaonom poigravanju jezikom” (Bagić, 2012: 152). Igra riječima karakteristična je za viceve, ona osvježava klasične leksičke spojeve i daje im moderniji i noviji oblik, čineći ih zanimljivijim za čitaoce ili slušaoce koji se koriste drugačijim jezičkim stilovima. Igra riječima potiče intelektualnu igru te zahtijeva drugačiji pristup semantici riječi budući da nastaje iznevjeravanjem uobičajenih načina povezivanja određene riječi i njenog značenja. Kada se iznevjeri očekivano značenje, postiže se humorističan efekat, dobijamo kreativnu i originalnu šalu ili vic.

*Znate li šta je to **kurtoazija**? – To je bio neki Kurta u Aziji.* (Beganović, 2001: 256).

Kurtoazija znači 'poštovanje forme i usrdnosti u ophođenju i komunikaciji'. (Čedić, 2011: 654). Nerazumijevanjem lekseme *kurtoazija* postiže se komičan efekat. Čitaoci ili slušaoci viceva ponekad nailaze na neočekivane spojeve, na nerazumljivost određenih riječi, što dovodi do kulminacije i postizanja humorističnog efekta:

*Tata, volim **ping-pong**! – Pa, oženi je, sine.* (Pejić, 2008: 76).

Ping-pong je riječ engleskog porijekla i znači 'drugi naziv za stoni tenis; loptica za stoni tenis' (Čedić et al., 2007: 620). U vicu dijete izražava ljubav prema igranju ping-ponga, sporta koji se igra na stolu, reketama i lopticom. Međutim, otac odgovara na način da misli da je riječ o nekoj djevojci, sugerirajući ženidbu sinu. Navedeni vic koristi igru riječi između termina koji vežemo za sport i ženskog imena kako bi postigao humorističan efekat.

*Znate li šta je to **telepatija**? – To vam je bolest kad tele pati.* (Beganović, 2001: 138)

Navedena igra riječima nastaje definiranjem lekseme *telepatija*, koja znači 'mogućnost komuniciranja sa drugom osobom pomoću duševnih procesa; saznavanje predstava, misli, osjećaja druge osobe bez sporazumijevanja jezikom i posredovanja sluha, vida, dodira; javljanje iste misli kod dvije osobe koje su udaljene' (Čedić, 2011: 1064).

*Ko je **bigamista**? – To je čovjek koji uživa u pravljenju poređenja.* (Beganović, 2001: 132).

Bigamista je 'onaj tko živi u bigamiji, dvoženac, dvoženja, dvobračnik.' (Klaić, 1988: 170). Navedeni primjer nastoji na humorističan način ismijati čovjeka koji je u braku sa dvije žene i pri tome istaknuti ideju i potrebu poređenja žena.

Znate li šta je to mladi pijanista? – To je mlad čovjek, a pijan. (Beganović, 2001: 256).

Navedena igra riječima nastaje asocijacijom na leksemu pijanstvo, dok *pijanista* znači (tal.) 'klavirista, svirač na klaviru' (Čedić, 2011: 108).

Zanimljivost navedenih viceva očituje se u definiranju leksema, pri čemu doslovno tumačenje i opisivanje leksema stvara humorističan efekat. Igranje jezikom i jezičkim pravilima jedna je od glavnih osobina viceva, jer čitaoci i slušaoci uživaju u humoru postignutom narušavanjem određenih normi i pravila.

Također, igra riječima nastaje na osnovu imena poznatih svjetskih ličnosti prilikom čega se ismijavaju njihove uloge i funkcije.

– Znate li kako se zove čovjek koji izuzetno dobro pazi svoju djevojku – CURBRIGEN! (Beganović, 2001: 40).

Curbrigen predstavlja kombinaciju dvaju leksema: cur od cura (djevojka) i brigen od briga, brinuti se. Čovjek koji dobro pazi svoju djevojku je onaj koji se dobro brine za nju. Međutim, navedena igra riječima može asociirati i na ime poznatog švicarskog skijaša Pirmina Zurbriggena.

– Znate li kako se zove ciganka koja šije haljine? – ROMI ŠNAJDER! (Beganović, 2001: 40).

U ovom primjeru igra riječima nastaje asocijacijom na ime austrijsko-njemačke glumice Romy Schneider.

– Znate li kako se zove čovjek u Africi koji hvata papagaje? – ARAFAT. (Beganović, 2001: 39).

Arafat nastaje spajanjem dviju leksema: *ara* – 'papagaj sa zelenim krilima'³ i osnove *fat* – od glagola hvatati. Pored toga, navedenom igrom riječima može se aludirati i na bivšeg palestinskog političara Jasera Arafata.

³ Značenje pronalazimo na: <https://hr.puntomarinero.com/the-macaw-is-a-parrot/>, pristupljeno 30. 1. 2024.

– *Doktore, gadno sam se posjekao! Brzo mi dajte **antiekstersku** injekciju.*

– *Valjda ste mislili, antitetanusnu?*

– *Ma ne, povrijedio sam se ekserom.* (Beganović, 2001: 179).

Injekcija koja djeluje protiv uboda eksera, u ovom vicu, naziva se *antieksterska* injekcija. Navedena igra riječima nastaje od prefiksa *anti-* kao prvog dijela riječi, što znači 'koji je aktivno protivan, koji djeluje u suprotnom smislu'⁴ i lekseme ekser (tur.) – 'klinac, čavao' (Čedić et al., 2007: 135).

*Znate li šta je zeljanica? – To vam je **ljufka** gore, **ljufka** dolje, a unutra **ljivada**.*
(Beganović, 2001: 225).

Igra riječima *ljufka* i *ljivada* nastale su umetanjem suglasnika na početak riječi, što nazivamo proteza.

*Jarane, ja kad popijem, jezik mi odeblja i onda svoju punicu zovem **pljunica!***
(Beganović, 2001: 42).

Riječ *pljunica* nastala je epentezom – umetanjem suglasnika u sredinu riječi. Navedena leksema sadrži i pejorativan prizvuk. Često igre riječima imaju pejorativan prizvuk, takvi su i primjeri:

*Kako se zove policajac sa palicom? – **Vucibatina*** (Pejić, 2006: 92).

Vucibatina – 'osoba sklona vucanju, vucaranju, vucalčina; besposličar, neradnik, skitnica; nevaljalac hulja, nitkov, propalica' (Čedić et al., 2007: 1234);

*Kako se zove policajac sa toki-vokijem? – **Tužibaba**.* (Pejić, 2006: 91).

Tužibaba – 'osoba koja stalno nekoga tuži' (Čedić et al., 2007: 1156).

Igrom riječi stvaramo asocijacije i definicije određenih riječi i pojmova, stvaramo ideje i predstave te povezujemo nepovezivo. Igre riječima nisu samo elementi zabave i kreiranja humorističnih leksičkih spojeva, igre riječima oblikuju uspješne viceve, a uspješni vicevi su pametni, pamtljivi, kreativni, originalni te vicevi s određenom svrhom i porukom.

⁴ Značenje pronalazimo na: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVxvWg%3D%3D, pristupljeno 27. 1. 2024.

5. Onimi u vicevima

Ime podrazumijeva imenovanje i identifikaciju pojedinaca, predmeta, pojava i svega onoga što nas okružuje. “Prva uloga riječi sastoji se u imenovanju pojava koje se, tek kada dobiju ime, izdvajaju iz bezimenog i tajanstvenog svijeta, i za nas postoje u obliku koji je podoban za komunikaciju” (Kurdić, 2015: 5). Ključni element ljudske interakcije i komunikacije jesu imena, jer “imena se smatraju minimalnim formama za predstavljanje” (Stević, 1997: 93, prema: Šehović, 2012: 74).

Imenovanjem osiguravamo razlikovanje jedne osobe od druge te precizno određenje jednog entiteta u odnosu na drugi.

U vicevima se često pojavljuju imena, jer “vic voli imena” (Užarević, 2012: 81). Imena u vicevima nastaju kao aluzija na određeni karakter ili ponašanje. Kreativnom i originalnom upotrebom imena određenih ličnosti postizemo humorističan efekat. Tako imena u vicevima dolaze do izražaja i postaju glavni elementi u postizanju humora. Asocijaciju na uspješan bosanskohercegovački vic čine tri imena: *Haso*, *Suljo* i *Mujo*.

Naime, u vicevima na bosanskom jeziku uvijek su aktuelni *Mujo*, *Suljo* i *Haso*. U korpusu od 1.464 vica bilježimo da je 55 viceva o Muji, 38 viceva o Hasi i Sulji, te 3 vica o Hasi i Muji. Poznata imena asocijacija su na likove duhovitoga karaktera, ljude sklone neznanju, gluposti i naivnosti, a ono što ih izdvaja od drugih su dovitljivost i originalnost. Uspješan je vic onaj koji loše i negativno preobrati u dobro i istakne kao vrlinu.

Navedena imena u literaturi se opisuju kao hipokoristici, to jest kao imena koja nastaju kraćenjem temeljnog imena. Svako ime nosi određeno značenje, pa tako je ime *Suljo* hipokoristik imena *Sulejman*, imena starohebrejskog porijekla, koje nosi značenje 'miroljubiv, mudrac' (Kurdić, 2015: 138). Ime *Mujo* hipokoristik je arapskog imena *Mustafa*, koje ima značenje 'izabrani, odabrani, odlikovani' (Kurdić, 2015: 110). *Haso* je hipokoristik arapskog imena *Hasan*, koje nosi značenje 'lijep, krasan, dobar, izvrstan' (Isto, 2015: 82).

Ekonomičnost, kao jedna od neizostavnih osobina viceva, važna je i kada su imena u pitanju. Imena se krata radi uštede prostora i postizanja efektnosti vica. “Pokraćivanje se postiže kroz tvorbeni postupak u kojem se na jedan dio punog imena, a to je najčešće njegov prvi dio, dodaje odgovarajući fleksem. Taj jezički postupak mijenja značenje imena tako da pokraćunica izražava dragost, nježnost, odanost prema onome koga označava” (Filan, 2013: 184).

Imena *Haso* i *Huso* tvore se dodavanjem nastavka -o na okrnjenu osnovu punog imena s finalnim konsonantom: *Hasan*>*Has-o*, *Huse(j)in*>*Hus-o*. Hipokoristik velike čestote *Mujo* primjer je tvorbe pri kojoj je modificirana osnova punog imena umetanjem sonanta -j- u intervokalnu poziciju: *Mustafa*>*Mu(j)-o*. Vjerovatno je analoškim putem prema *Mujo* nastala pokraćenica *Suljo*(< *Sulejman*) (Filan, 2013: 184).

Pored ekonomičnosti, imena igraju značajnu ulogu u pamtljivosti viceva. Vic se brže pamti ukoliko se u njemu pojavljuju poznata imena. Imaginarne osobe, junaci viceva nastoje se prikazati kao stvarne osobe koje uživaju određenu društvenu popularnost.

Haso, *Suljo* i *Mujo* jedan drugog nadopunjuju, a vicevi u kojima se pojavljuju crnohumorni su i sadrže mnogo ironije.

– **Mujo**, majke ti, što nosiš te sunčane naočale, a pada kiša? – E, to je zato da mi raja ne izbije oči kišobranima – odgovori on. (Beganović, 2001: 195).

Likovi su obavezno domišljati i kreativni, a takva domišljatost i kretivnost izazivaju smijeh kod čitalaca ili slušalaca.

Mujo je osoba koja uvijek nastoji nekoga prevariti kako bi izvukao vlastitu korist:

– **Mujo**, bolan, znaš li ti koliko košta jedna atomska bomba? – pita ga **Suljo**.

– Veze nemam – odgovara **Mujo**.

– Eto, meni rekoše nekoliko miliona maraka – ne odustaje **Suljo**.

– E, da hoće Bog dati da jedna padne u moju bašču – naglas razmišlja **Mujo**. (Beganović, 2001: 57).

Mujina naivost i glupost stvaraju smijeh. Ironija proizlazi iz toga da bi *Mujo* silno želio da ima novca, ne razmišljajući o posljedicama. To kako se ponašaju navedeni likovi odličan je primjer prototipa kakav sam narod traži. Društvo ne odobrava varanje, krađu te putem vica nastoji ironizirati navedene radnje. *Suljo*, *Mujo* i *Haso* popularna su imena, imena putem kojih društvo želi ukazati na određene tipove, upozoriti na određena ponašanja kroz šaljive dosjetke ili izjave.

Uz navedene likove, u vicevima se pojavljuje i *Fata*. U korpusu bilježimo sedam viceva o *Fati*, te 25 viceva o *Fati* i *Muji*. *Fata* je hipokoristik arapskog imena *Fatima*, koje znači 'odbijena od dojenja'; tipično i često žensko bosanskohecegovačko ime. *Fata* je *Mujina* supruga, a ono što je krasi jesu neznanje, lukavost i naivnost.

Mujo i *Fata* tipični su predstavnici ljubavi iz interesa, predstavnici svega što je u suprotnosti od ljubavi.

– *Svađaju se Mujo i Fata, te će u jednom trenutku Mujo:*

– *Dosta mi je svega! Živim kao cuko.*

– *Tačno – reče Fata. Voliš šećer, mrziš mačke, prljavim šapama hodaš po ćilimu i laješ za svaku sitnicu.* (Beganović, 2011: 151).

Fata ne voli *Muju*, s njim je samo da ne bi bila sama. *Fata* je obavezno naivna i glupa žena koja se suprotstavlja svome mužu, ali muž uvijek uspijeva da je prevari i da manipulira njom, što dovodi do komične situacije.

Fata smatra da je pametna i mudra, te se često pravi važna, a obavezno ne shvata kad je se nešto pita:

U porodilištu Fati javljaju da je Mujo zvao na telefon.

– *Fato, Mujo se javlja i pita da li je sin ili kćerka?*

– *A, pitajte vi njega šta bi treće moglo biti.* (Beganović, 2001: 10).

Muju odlikuje siromaštvo, obavezno je bez kuće i bez posla. Vicevi o *Muji* i *Sulji* često govore o problemima egzistencijalne prirode:

Žali se Mujo Sulji:

– *E, moj Suljo, jučer sam se tako obrukao da ne možeš ni zamisliti.*

– *Pa kako, moj Mujo?*

– *Vozim se ja u tramvaju. Neki džeparoš mi zavukao ruku u džep, a ja nemam ni dinara.* (Beganović, 2001: 35).

Prema tome, *Mujo*, *Suljo*, *Haso* i *Fata* stereotipno prikazuju bosanskog čovjeka i bosansku ženu kao zaostale, nepismene, glupe i siromašne. U skladu s tim, možemo se složiti sa zapažanjem Irene Miloš (2014: 12), koja navodi da vic “postaje generator uopćena mišljenja ili vjerovanja, dakako stereotipnoga, koji izražava odnos prema etničkim, regionalnim, vjerskim, spolnim i drugim skupinama.”

Vic koristi i religijske motive. Pored navedenih imena, u vicevima se pojavljuju i imena iz sfere religije, a to su: *Marija* (2), *Isus* (1), *Josip* (1), *Adam* (3) i *Eva* (3).

Naravno, vicevi o navedenim likovima nastoje ismijati svece i prikazati ih kao obične ljude, demistificirati njihove uloge svetaca i vjerskih ikona.

*Sjede **Eva** i **Adam** na nekom ostrvu.*

– ***Adame**, čuješ li me? – pita ga **Eva**.*

– ***Adam** šuti.*

– ***Adame**, čuješ li me – ponovi **Eva** pitanje nešto glasnije.*

– *Čujem! – odgovori **Adam**.*

– *Voliš li ti mene? – pita ga.*

– *A koga ću drugog! – odgovori **Adam**. (Beganović, 2001: 316).*

Navedeni vic ismijava priču o izgnanstvu iz raja, kada su na zemlji bili nastanjeni samo *Adam* i *Eva*.

Pored religijskih elemenata, u vicevima pratimo i kulturne elemente – pojavu imena poznatih svjetskih pisaca, ikona, glumaca, pjevača, naučnika i historijskih ličnosti. Pojava ovakvih imena može izazvati smijeh kod čitatelaca ili slušalaca koji su već upoznati s navedenim likovima. Kao primjer donosimo:

Ide policajac kući s posla i čuje nešto se šulja u grmlju i upita:

– *Ko je tamo?*

– *Kad neko iz grmlja: **Jean Clude Van Damm**.*

– *Kaže policajac: Hajde izlazite sva četvorica van. (Pejić, 2008: 15 – 16).*

Navedeni vic ismijava policajčevo neznanje. Poznati glumac, koji je glumio u akcijskim filmovima, karakterističan je po fizičkoj spremnosti i borilačkim vještinama; ironija proizlazi iz toga da će policajac zbog neznanja i vlastite gluposti dobiti batine.

*U muzeju pred statuom **Apolona** jedna posjetiteljka je stajala više od pola sata. **Apolon** je imao samo smokvin list na sebi. Njen suprug za to vrijeme je obišao sve eksponate, te se vratio po nju.*

Upita je začuđeno:

– *Šta čekaš tu?*

– *Jesen!* – odgovori ona. (Beganović, 2001: 246).

Navedeni vic kazuje nam o privlačnosti i fizičkom izgledu koji je uživao bog muške ljepote – Apolon – u grčkoj mitologiji. Ironija proizlazi iz toga da navedenoj posjetiteljki nedostaje takav muškarac, nedostaje joj ljepota i sve ono što ne nalazi kod svoga muža.

Uočavamo da su imena vrlo često metafore za određene osobine ili karakteristike. *Apolon* je u ovom slučaju metafora za ljepotu, muškost i privlačnost.

Također, ime može poslužiti kao osnova za igru riječima:

*Upoznaj se policajac s djevojkom: Ja se zovem **Milutin**. A ti?*

– *Izabela*.

– *Iza čega?* (Beganović, 2001: 318).

Ovaj vic izaziva smijeh na osnovu sličnosti zvuka između imena i riječi koja se koristi u vicu.

Simbolička vrijednost jedan je od razloga upotrebe imena u vicevima. Kao identifikatori određenih osobina i tipova ličnosti, imena postaju razlogom česte upotrebe u vicevima. Imena u vicevima doprinose postizanju smijeha, ironije, parodije i lakrdije.

Viceve prati pojava tipskih likova i tipičnih situacija koje izazivaju smijeh. Oni nastaju usmenim putem, jer društvo kreira viceve te samim time i tipizirane likove. Putem vica nastoji se prikazati društvena zbilja i stanje u kojem se društvo nalazi. Obično je društvo ili narod na meti smijeha i poruge. Vic nastoji ismijati različitosti koje, često, bivaju uzrokom sukoba, netolerancije i mržnje među narodima. Dakle, u vicevima, pored vlastitih imena, pronalazimo i velik broj imena naroda – etnonima.

Etnonim je “ime etničke zajednice, pripadnika naroda i narodnih skupina” (Mičijević, 2010: 91). Etnonimi se u vicevima koriste kao sredstva putem kojih stvaramo i postižemo humor, ističući predrasude ili stereotipe o određenim grupama ljudi. Upotreba etnonima u vicevima u ulozi je stvaranja šale na račun različitosti.

U korpusu bilježimo 94 vica u kojima se pojavljuju imena različitih naroda. Kada su u pitanju vicevi koji govore o različitim narodima, izvršit ćemo podjelu po uzoru na Šehović – Durmišević (2023: 119): na viceve u kojima su njihovi akteri pripadnici jednog naroda, ukupno 69 viceva, i one u kojima su objekt viceva pripadnici dvaju naroda, ukupno 16 viceva, te 9 viceva u kojima su glavni akteri pripadnici triju naroda.

Među vicevima u kojima se pojavljuje jedan narod, najbrojniji su vicevi o Crnogorcima (26), vicevi o Škotlandanima (15), te vicevi o Hercegovcima (8). Manje frekventni su vicevi o Hrvatima (2), Srbima (2), Sandžaklijama (4), Amerikancima (2), Albancima (2) i Romima (5). Moramo dodati da Hercegovci i Sandžaklije nisu narodi, ali ih uvrštavamo u naš korpus zbog frekventnosti njihovog pojavljivanja.

Navedeni vicevi nastoje prikazati druge kulture, običaje i načine života i samim time izvrnuti ruglu ono što je drugačije. Drugost je uvijek na meti šale i ismijavanja, jer sve što je drugačije potrebno je kritizirati i prikazati negativno. “Stereotipi o pripadnicima drugih naroda uvijek su zasnovani na negativnim premisama o Drugome, a uz etnonime, i lična imena i nadimci u vicevima funkcioniraju kao markeri nacionalnog identiteta.” (Šehović – Durmišević, 2023: 131).

U vicevima u kojima se pojavljuje jedan narod, Crnogorci su prikazani kao lijeni, Škotlandani kao tvrđice, a Hercegovci željni Zagreba i Hrvatske.

*Rano ujutro, oko 10 sati, krenuli **Crnogorci** u lov na puževe. Vraćaju se oni kasno poslije podne bez ijednog ulovljenog puža. Pita žena jednog:*

– Čoče, đe su vam puževi?

– Muči ženetino, to divlje, bježi! (Beganović, 2001: 305).

Za Crnogorca rano jutro je 10 sati, čime se aludira na pretjerano spavanje, dok je lov na puževe težak i zahtjevan posao, jer su puževi divlji i bježe. Navedeni vic do te mjere ismijava lijenost Crnogoraca da hiperbolizira njihovu nesposobnost navodeći apsurdnost hvatanja puževa, čija je glavna osobina sporost.

*Prepričavaju dva **Crnogorca** doživljaje iz rata... i kaže jedan:*

– Oni nas gonili ka' gamad, mi bježali ka' sokolovi... (Beganović, 2001: 307).

Ironija je sadržana u tome da su Crnogorci pobjegli iz rata, ali taj bijeg opisuju kao nešto pozitivno jer su bježali kao sokolovi, gdje, naravno, sarkazam nosi dominantnu ulogu.

*Šta **Hercegovac** dobije kad se rodi? – Plan Zagreba ispod jastuka. (Beganović, 2001: 328).*

*Zamolio **Hercegovac Zagrepčanina** da mu posudi 10 DM da može otići kući. Ovaj mu kaže: Evo ti 100 pa povedi još devetoricu. (Beganović, 2001: 296).*

Hercegovci Hrvati su u vicevima prikazani kao narod koji teži da ode u Zagreb i da se preseli u Hrvatsku. Vicevi ironiziraju pretjeranu ljubav prema drugoj državi, a “na našim su prostorima rašireni vicevi čiji su glavni likovi nacionalno i/ili regionalno determinirani” (Badurina, 2016: 160).

Tvrdičluk kao negativna osobina u vicevima “krasi” Škotlandane. Škoti su stereotipno prikazani kao škrt narod, narod koji do te mjere štedi da pokvarene stvari i stvari koje nisu za upotrebu ne želi baciti:

Škotlandanin donese ženi novi kišobran.

– *Divno – obradova se ona. Stari kišobran je ionako propao i sad ga mogu baciti.*

– *Zbunjeno će muž: Svašta, ti si tako rasipna. On se može koristiti u kući.* (Beganović, 2001: 164).

U navedenom vicu ironizira se škotska gramzivost ironičnim postupkom upotrebe pokvarenog kišobrana u zatvorenom prostoru. Škoti su u svakoj situaciji tvrdice i nastoje pronaći vlastitu korist kako bi što bolje prošli:

Koliko koštaju cigarete na komad? – pita jedan Škotlandanin.

Prodavac: Jedan komad je 10 pfeninga, a dvije dajem za 15.

– *Dobro, onda ću uzeti samo jednu – odgovori Škotlandanin.*

To sve promatrao drugi Škot. Priđe, dajući 5 pfeninga i reče: Ja ću uzeti onu drugu. (Beganović, 2001: 164).

Pored tvrdičluka, Škotlandane krasi i snalažljivost jer da bi postigli određenu korist, oni nužno moraju biti snalažljivi.

Našu pažnju posebno privlači sljedeći vic:

Šta je internacionalno?

– *To vam je kad **Japanka** i **Amerikanac** na engleskom brodu, koji plovi pod portugalskom zastavom, pod talijanskim nebom, iza španskog zida, piju hercegovačko vino, uz bečku šniclu i kubanske cigare. Zatim vode ljubav na francuski način, u finskoj sauni i dobiju rusko rublje kao nagradu.* (Beganović, 2001: 207).

U navedenom vicu nastoji se prikazati i objasniti riječ *internacionalno* na zanimljiv način. Kontakti između naroda i država u ovome vicu ističu se kao vrijednost. Navedeni vic ukazuje na određene narode i vrijednosti koje oni posjeduju. Zanimljiv je način kombiniranja različitosti i prikazivanja onoga što je odlika navedenih zemalja. U vicu su sadržani kontrasti, ali ono što ovaj vic čini posebnim jeste to što ne ismijava i ne ironizira narode i narodnosti, već suprotno od toga – ističe vrijednosti i ono po čemu se navedene kulture ističu.

U vicevima u kojima se pojavlju predstavnici dvaju naroda, najaktuleniji su narodi bivše Jugoslavije, upravo radi isticanja teritorijalnih i susjednih odnosa. Bilježimo ukupno pet viceva o Bosancima i predstavnicima još jednog naroda – Crnogoraci (1), Mađari (1), Srbi (1), Slovenci (2), Japanaci (1). Bilježimo šest viceva o Srbima i predstavnicima još jednog naroda – Crnogorci (2), Bosanci (1), Hrvati (1), Amerikanci (1), Kanađani (1). Četiri su vica o Crnogorcima i predstavnicima još jednog naroda – Srbi (2), Bosanci (1), Kinezi (1). Narodi su prikazani stereotipno, a vicevi su kreirani s ciljem da izvrgnu ruglu osobine navedenih naroda, da im se nasmije i da ih negativno prikaže.

Devet je viceva u kojima se pojavljuju tri naroda. U takvim vicevima uvijek se pojavljuje Bosanac s druga dva predstavnika – Francuz i Englez (2), Francuz i Amerikanac (1), Crnogorac i Talijan (1), Piroćanac i Crnogorac (1), Crnogorac, Slovenac (1), Hrvat, Srbin (3). U takvim vicevima Bosanac obavezno nadmudruje drugu dvojicu i biva glavnim junakom, koji neznanjem i glupošću nastoji ponuditi bolji rezultat, kao u primjeru:

*Takmiče se u lovu **Englez, Francuz i Bosanac**. Na kraju je bilo zbrajanje rezultata, komisija obilazi takmičare.*

***Englez** kaže: Ja sam ubio 10 krava.*

– Odlično.

***Francuz** kaže: Ja sam ubio 15 gorila.*

– Savršeno.

***Bosanac** kaže: Ja sam ubio 30 NOPLICA.*

– Oprostite šta su vam NOPLICE? – pitaju članovi komisije.

– Ne znam, ali to je nešto crno, bijelih zuba i kad nanišanim ono više NO PLIZ. (Beganović, 2001: 100).

Najbrojniji i najzanimljiviji vicevi jesu oni o Bosancima, Hrvatima i Srbima. U takvim vicevima narodi su uvijek podijeljeni i puni netrpeljivosti, o čemu govori i sljedeći vic:

U znak pomirenja treba da se posadi drvo, pa će to učiniti predsjednici Hrvatske, BiH i Srbije.

Prvi sadi predstavnik Srbije, a što će saditi beskvu, a što?

– Bre!

– Dobro.

Hrvatski predsjednik sadi kajciju, a što?

– Kaj.

Predsjednik BiH kaže:

– Neka oni sade, a šta god posade biće zeleno. (Beganović, 2001: 123).

U navedenom vicu želi se ukazati na nemogućnost postizanja sloge među navedenim narodima. Svaki narod vuče na svoju stranu te navedenim iskazom ističe nešto svoje. Igra riječima doprinijela je ostvarenju komičnog. *Kaj* je skraćeni oblik od 'šta' ili 'što', koji se koristi u nekim dijelovima Hrvatske. *Bre* se u Srbiji koristi kao dodatak u neformalnim razgovorima, dodatak riječi ili frazi kako bi se naglasila prisnost, bliskost ili sama izjava. Spomenuta zelena boja kod predsjednika Bosne i Hercegovine može se analizirati na različite načine. Naime, muslimanska boja je zelena boja, a u Bosni većinsko stanovništvo čine muslimani. Također, boja najpopularnije političke stranke u Bosni i Hercegovini je zelene boje. Predsjedniku Bosne odgovara svaka biljka, jer je zelene boje, boje koja određuje vjerski i identitetski. Navedeni vic ironizira mir i odnose triju naroda te svjedoči o njihovoj netrpeljivosti.

Kako se kaže za dijete kad spava?

– U Hrvatskoj se kaže spava kao anđeo.

– U Bosni se kaže spava kao janje.

– U Srbiji se kaže spava kao zaklan. (Beganović, 2001: 190).

Frazeologizmi⁵ su upotrijebljeni s ciljem da izazovu smijeh. Srpska varijanta na mračan i ružan način iskazuje kako se kaže da je neko u dubokom snu, ali i aludira na historijske činjenice o četničkom pokretu.

*Takmičili se **Srbin**, **Hrvat** i **Bosanac** u plivanju na 20 km.*

*Plivali oni kad na 10 km kaže **Srbin**:*

– Ja ne mogu više – i utopi se.

*Poslije 15 km kaže **Hrvat**:*

– Ja ne mogu više – i utopi se.

*Sto metara pred ciljem kaže **Bosanac**:*

– Ja ne mogu više – i otpliva nazad. (Beganović, 2001: 314).

Navedeni vic tematizira vještinu koju posjeduje Bosanac, ali ironija je u tome da Bosanac ne zna da je iskoristi. Bosanac je vrlo uspješan plivač, ali njegova glupost i neznanje dovode ga do propasti. Inače, u vicevima Bosanci su prikazani kao vrlo snalažljiv i energičan narod, koji neznanje i nepismenost odvođe u propast. Ironija je sadržana u Bosancu samome: on ima priliku da postigne nešto, ali nikada ne dolazi do cilja.

Uočavamo da uloga etnonima u vicevima može biti raznolika, od stvaranja komičnog efekta do isticanja određenih predrasuda, a stvaranje i isticanje predrasuda i stereotipa o Drugome bivaju glavnim faktorima uvrštavanja etnonima u viceve.

⁵ Frazeologizama u vicevima ima mnogo te bi kao takvi mogli biti zasebna tema proučavanja i analiziranja.

6. Žargonizmi

Lingvisti donose cijeli niz definicija žargona; definicije su srodne i sve se svode na nekoliko zajedničkih činjenica: jezik posebnih skupina, specifičnih i kreativnih riječi, podložnih brzim promjenama. Žargonizmi su riječi koje u mnogome odudaraju od standardnog jezika, zanimljiva jezička pojava i način govora. Bugarski navodi da je “žargon (fr. jargon) govor predstavnika jedne određene društvene sredine, profesije, staleža, pokrajine, sa dosta specifičnih riječi i ponekad manje razumljivih za druge” (Bugarski, 2006: 23).

Srodni nazivi terminu žargon jesu argo, sleng i šatrovački govor:

Argo fr. govor ljudi jedne klase ili zanata, koji je za druge nerazumljiv.

Slang engl. posebna govorna varijanta jedne društvene klase, grupe ili profesije (radnika, zanatlija, frajera i sl.) u jednom jeziku.

Šatrovački govor, jezik: 1. reči i izrazi sa ulice, iz govora mangupa, skitnica, lopova; žargon. 2. govor lončara, zidara i neke druge profesije, argo (Bugarski, 2006: 24).

Svi ovi izrazi opisuju posebnu jezičku realizaciju koja se koristi unutar određene zajednice ili grupe ljudi, te može biti teška i kompleksna za razumijevanje osobama koje nisu dio te zajednice.

Žargon nastaje kao rezultat osobenog, spontanog i po pravilu usmenog i anonimnog verbalnog stvaralaštva, osobito mlađih generacija. Tako oslobođena jezička energija ispoljava se izvorno žargonski, ili pak kroz žargonsku preradu elemenata domaćeg jezičkog standarda, arhaizama, dijalektizama, pa profesionalizama, kao i preuzimanjem žargonizama iz drugih jezika (Bugarski, 2006: 21).

Kada je u pitanju podjela žargonizama, Bugarski (2006) predlaže osnovnu podjelu na stručni, supkulturni i žargon mladih. Stručne žargone odlikuje pretjerana, šablonska, a često i pretenciozna upotreba stručnih naziva. Supkulturni i žargon mladih obiluju maštovitim i živopisnim, veoma kreativnim jezičkim obrascima. Cilj žargonizama jeste da uklone ograničenja i standarde na različitim jezičkim razinama.

Žargonizmi su, pored opće leksike, najbrojnije lekseme koje pronalazimo u vicevima. Razlog tome jeste upravo spontanost i kreativnost jezičkog ostvarenja vica. Navedene osobine i definicije žargona potvrdit ćemo sljedećim primjerom:

*Radio Mujo u Njemačkoj. Došlo ljeto i odluči Mujo da malo ode do Bosne. Doš'o na željezničku stanicu, ubacio marku u automat što kazuje kad idu vozovi i pita: – Kad ima voz za Sarajevo? – U 12 sati, moj Mujo – mašina će ti. – Vidi, majku mu, kako ona mene zna? – čudi se Mujo. Ode on, kad eto ga domalo, obuk'o se ko žena. Opet ubaci i pita: – Kad ima voz za Sarajevo? – U 12, moj Mujo – mašina će ti. – Vidi, majku mu, opet m poznala!?! – još više se čudi Mujo. Obuče on sad odijelo, šešir, stavi brkove, **cvike** i dođe opet do mašine, ubaci marku i pita: – Kad ima voz za Sarajevo? – U 12 sati, moj Mujo – mašina će ti. – Vidi, majku mu, opet me poznala!?! – Mujo će opet. Sad se Mujo obuče u **klošara** i ponovo dođe: – Kad ide voz za **Rajvosa**? – Kaže mašina: – **Zajebaji se ti, Mujo, otiš'o ti je voz.** (Beganović, 2001: 288).*

Iz leksike koja je upotrijebljena u navedenom vicu uočavamo da je riječ o supstandardnom govoru, govoru koji u mnogome odudara od standardnog jezika. Žargonizmi koje bilježimo su sljedeći: *cvike* – naočale (Saračević, 2007: 55); *zajebavati se* – 'biti u karnevalskom raspoloženju, praviti ludorije; zbijati šale, sprdati se; ljenčariti, besposličariti, dangubiti; zabušavati' (Saračević, 2007: 297). Iako u vicevima ne pronalazimo mnogo primjera za šatrovački govor, moramo navesti i ovaj specifični oblik žargona. Šatrovački govor je govor čija je leksika zasnovana na metatezi ili permutaciji slogova, kao primjer donosimo: *Kad ide voz za **Rajvosa**?* (Beganović, 2001: 288); *Rajvosa* (šatr. od Saraj'vo) – Sarajevo (Saračević, 2007: 225).

Pri određenju da li je neka leksema žargonizam ili ne, vrlo je važan subjektivni osjećaj koji vezujemo za značenje riječi, kao i kontekst. Zanimarivanje konteksta onemogućava pravilno razumijevanje i analizu jezičkih jedinica. Da bismo ustanovili značenje riječi, moramo imati situaciju koja objašnjava određeni kontekst. Važno je napomenuti da pojedini žargonizmi bivaju inspirisani trenutnom govornom situacijom.

Stoje na stanici policajac i šaner. Tek će šaner policajcu: – Je li znaš koja je razlika između tebe i ovog voza? – Nemam pojma! – odgovori ovaj. – Voz ima dva razreda, a ti ni toliko. – Je li, a znaš li ti koja je razlika između tebe i ovog voza? – Ne znam – kaže šaner. – Ovaj voz ide iz stanice, a ti u stanicu. (Pejić, 2008: 56). Iz konteksta zaključujemo da žargonizam *šaner* znači 'lopov, kradljivac', što potvrđujemo i rječnički: *šaner* – 'sitni lopov; onaj koji teško shvata, priglupa osoba' (Saračević, 2007: 249).

Žargonizmi se u vicevima upotrebljavaju s ciljem da se naglasi pripadnost određenoj skupini u kojoj se dati vic priča, kao i da se kreativnom upotrebom jezika izazove slušatelja na smijeh.

Žargonska leksika igra značajnu ulogu u velikom broju viceva jer je upotreba žargonizama važna za postizanje komičnog efekta. Bugarski (2006: 21) ističe da se žargon odlikuje “jezičko-stilskim svojstvima kao što su leksička produktivnost i inovativnost, gramatička fleksibilnost, semantička ekspresivnost (naročito u pravcu pejorativnosti i ironije), potom metaforičnost i asocijativnost, te humorno poigravanje zvukom i značenjem – neretko sa sasvim neočekivanim, pa i apsurdnim rešenjima koja upravo zato deluju efektno“.

U korpusu od 1.464 vica pronalazimo 106 žargonizama. Žargonizmi koje pronalazimo najčešće su u funkciji iskazivanja određenog bunta.

Žargonizme ćemo klasificirati, u prvom redu, prema vrstama riječi u kojima se pojavljuju: glagoli, imenice, pridjevi. Kada su u pitanju glagoli, u vicevima pronalazimo svega 22 žargonizirana glagola. U mnogim primjerima glagoli su negativno intonirani. U nastavku analizirat ćemo neke od njih: *keziti se* – od *kesiti se*: 'zlurado se smijati pokazujući zube' (Čedić et al., 2007: 283): *Izvinite, jel' se vi bavite politikom? Pa kako je moguće da se jednima budućnost smiješi, a drugima kezi.* (Beganović, 2001: 126). Iako smo na samom početku rada naveli ovaj vic, zanimljiv nam je i pogodan za analizu žargonizama, stoga ga ponovno navodimo:

Lovio Mujo ribe i ulovio zlatnu ribicu. Riba mu kaže: Pusti me, ispuniću ti tri želje.

*Kaže Mujo: Želja mi je da kod Sulje **crkne** krava.*

– *Dobro, Mujo, a druga želja?*

– *Da i kod mene **crkne** krava – odgovori Mujo.*

– *Stani, Mujo – kaže riba – ne razumijem te.*

– *E, to je zato da se Suljo **ne grebe** od mene za mlijeko.* (Beganović, 2001: 78).

U navedenom vicu pronalazimo dva žargonizma: *crknuti* u značenju 'umrijeti' (Saračević, 2007: 52) i *grebati se* u značenju 'izvlačiti sitnu korist od drugih' (Saračević, 2007: 102). Žargonizmi u navedenom vicu doprinose ostvarenju komičnog.

Žargonizam *muljati* u sljedećem primjeru utječe na ostvarenje komičnog:

– *Mujo, je li istina da ti i Fata nešto **muljate**?*

– *Ma bježi bolan, ljudi svašta pričaju! Ne slušaj ih.*

– *Znači nije istina da ti i Fata...*

– *Ma rekao sam ti da Fata mene nikad nije interesovala. Eto, imamo troje djece i šta, to je sve.* (Beganović, 2001: 106);

Muljati je upotrijebljeno u značenju 'izmišljati, lagati; spletkariti; raditi u tajnosti' (Saračević, 2007: 162).

Pored navedenih žargonizama, pronalazimo i ove: *paliti (koga)* – 'seksualno nadražiti, dovesti u erotično stanje' (Saračević, 2007: 196): *Sva drhtava djevojka šapće mladiću koji je ljubi. – Tvoji poljupci stvarno me pale. – Šta hoćeš da izvadim cigaru?* (Beganović, 2001: 162); *kvit* – 'koji su izravnati u računima i međusobnim obavezama' (Čedić et al., 2007: 334): *Kada se nenajavljeno vratio kući, muž zatekne suprugu u krevetu sa nekim mladićem. Ovaj ljubazno ustade iz kreveta, pruži ruku u znak pozdrava i prijateljski predloži: Izvinite, al' uradite i Vi meni isto pa smo kvita. Ne! Ja ne varam svoju ženu – kategorično će muž.* (Beganović, 2001: 218); *beknuti* – 'progovoriti, reći' (Čedić et al., 2007: 29): *Rodio se u bogatoj crnogorskoj porodici sin, dosta je godina prošlo ali dječak nije želio da progovori. Mnogo stvari su mu nudili da progovori no uzalud, mali ni da bekne. Tek za dvanaesti rođendan tražio je so, jer je meso bilo neslano. I na kraju su ga pitali zašto nije želio da govori, njegov odgovor je bio da nije imao nikakvih primjedbi, jer su mu svi udovoljavali.* (Beganović, 2001: 301).

Iz navedenog uočavamo da su skoro svi glagoli upotrijebljeni u negativnom kontekstu, oni izražavaju nepristojne radnje ili stanja. Žargonizirani glagoli imaju vrlo ekspresivan potencijal, što ćemo potvrditi navedenim primjerima: *zveknuti* – udariti (Saračević, 2007: 304): *Papučar odluči da vište to ne bude, te će ženi: Kuda ideš? – A ona mu zvekne šamar umjesto odgovora. – A jesi gruba, pa zar se ne smije ni pitati – reče on blago.* (Beganović, 2001: 261); *zaveži* – ušuti (Saračević, 2007: 300): *Policajac zaustavlja vozača i kaže: – Vozili ste preko 60, a dozvoljeno je 50 na sat! – Nisam – kaže vozač. – Što lažeš, vozio si preko 70 – uključuje se vozačeva žena. – Zaveži! – kaže muž bijesno. – Ni pojas niste svezali – nastavlja policajac. – Otkopčao sam ga kad sam vadio novčanik – brani se vozač. Opet lažeš, nikad se ne vežeš – dobacuje žena. – Zašuti već jednom – povika muž. – Policajac na to upita: Gospođo, da li je on uvijek tako grub prema vama? – Samo kad je pijan.* (Pejić, 2008: 3); *vegetirati* – neaktivno, učmalo živjeti, životariti, tavoriti (Čedić et al., 2007: 1210): *– Šta radi vaš sin, nakon što je završio poljoprivrednu školu? – VEGETIRA!* (Beganović, 2001: 254).

Najveći broj žargonizama čine imenice, ukupno 76 primjera, neki od njih su: *kec* – jedan, jedinica (broj, ocjena) (Saračević, 2007: 129): *Sjedni, Ivica, dobio si keca.* (Beganović, 2001: 315); *jaran* – 'drug, prijatelj' (Saračević, 2007: 123): *Jarane, ja kad popijem, jezik mi zadeblja*

i onda svoju punicu zovem pljunica! (Beganović, 2001: 42). Žargonizmi vrlo često slikaju bosanskohercegovački mentalitet i društvo, jedan od takvih žargonizama jeste leksema *dernek* – 'kućna zabava, sjedeljka; proslava, priredba; pijanka, opijanje; tučnjava, tuča' (Saračević, 2007: 69). Leksema *dernek* biva u središtu naše pažnje, a navedeni vic ismijava policijsku glupost:

Ulazi policajac bez odjeće u policijsku stanicu. Komandir ga pita: Zašto si go? Gdje ti je uniforma?

*– E, šefe, to je duga priča. Prolazim ja ulicom i čujem da je u stanu iznad **dernek**. Popnem se na sprat da ih upozorim da je muzika preglasna. Pozvonim na vrata. Otvori mi **ženska**, sasluša me i ponudi pivom. Onda počele da se skidaju **ženske** do gola, pa počeli muškarci da se skidaju do gola, pa rekli i meni da se i ja skinem. Tako stojimo mi goli, kad se ugasi svjetlo i neko reče: “A sad, svi na posao...”*

– I ja došao, evo me. (Beganović, 2001: 322).

U vicevima na bosanskom jeziku česta je i leksema *raja* – 'stalno društvo, družina, klika' (Saračević, 2007: 225):

Došao čovjek iz Sandžaka s najnovijim mercedesom i nepravilno ga parkira. Kad je završio poslove, vratio se do auta, ali auta nema na mjestu gdje ga je parkirao. – Pa gdje mi je auto? – upita prolaznike.

***Raja** koja su bila prisutna, kroz smiješak rekoše: Odnio ti ga pauk.*

– Pa nije muha, za mercedesa pitam – uporan je Sandžaklija. (Beganović, 2001: 143).

Navedeni vic ismijava Sandžakliju koji doslovno shvata leksemu 'pauk'.

Pored navedenih žargonizama, često su prisutni i sljedeći: *švaler* – 'onaj koji voli zavoditi žene, ljubavnik, ženskaroš' (Čedić et al., 2007: 1117): *Pitali Lala šta bi više volio: Ženu koja je prava ljepotica, ali koja se švalera ili rugobu koja bi bila vjerna?! – Lepoticu bre, pa bilo šta bilo – odgovori Lala. – A švaleri? – Bolje jesti tortu sa svima, neg' posle sam – reče on.* (Beganović, 2001: 338); *komad* – 'zgodna, atraktivna, seksipilna djevojka' (Saračević, 2007: 134): *Došla dva policajca potpuno gola na posao. Njihov šef poludio i pozva obojicu u svoju sobu. Ispituje ih kako mogu doći takvi na posao? – Šefe – brane se oni – bili smo u javnoj kući. – Šta je bilo dalje? – E šefe, dobili smo tako dobra dva **komada**, ono vidiš smrzneš se. – I dalje? Dalje? – E šefe, komadi rekoše da se skinemo goli. – I dalje? Dalje? – E šefe, kad smo se skinuli, **komadi***

rekoše: *Dečki, sad na posao. I eto mi došli.* (Pejić, 2208: 22); *koka* – 'zgodna, atraktivna, seksipilna djevojka' (Saračević, 2007: 133): *Razgovaraju dva petogodišnja mališana. – Ja sam se izlegao iz jajeta – kaže prvi. – Nemoguće – dodaje drugi – rode donose djecu. – Iz jajeta, tačno iz jajeta – uporan je prvi mališan. – Pa kako znaš? – Jučer kad sam prolazio komšija reče tiho onom drugom, da ja ne čujem: – Ovaj mali je od one dobre koke sa drugog sprata.* (Beganović, 2001: 206); *lova* – novac (Saračević, 2007: 149): *Mujo je dobio ogromnu svotu love na lotu* (Beganović, 2001: 134); *profesionalka* – prostitutka⁶: *Profesionalka sa pariških ulica smislila je izuzetno efektne poslovne slogane, zimi govori: Hajdemo kod mene, dobro sam naložena. A ljeti govori: Hajdemo kod mene, frigidna sam.* (Beganović, 2001: 15); *murinjo* – od murija: policija (Saračević, 2007: 163): *– Kako se zove sin portugalskog policajca? Murinjo!* (Pejić, 2008: 89); *konj* – 'priglup, glup; lakomislen, naivan; nekulturan, neodgojen, neotesan' (Saračević, 2007: 135); *koza* – 'glupa, lahkomislena, naivna djevojka; zlobna, pakosna djevojka' (Saračević, 2007: 136): *Dolazi nana u kuću onako nenajavljena i ima šta da vidi. Njen unuk plače. – Pa šta je bilo, milo moje? – upita ga ona. Kroz plač unuk odgovara: Tata i mama su se svađali, te je tata rekao mami da je koza, a mama njemu da je konj. – Ma to nije ništa strašno. – Kako, nano, nije? Ako sam ja njihov sin, onda šta sam ja?* (Beganović, 2001: 10); *razlaz* – 'odlazi!, bježi!, gubi se!; bijeg, bježanje' (Saračević, 2007: 228): *Mokre dva crnca u parku, kad naiđe policajac: Šta radite ovdje? – Ovdje u blizini snimamo film pa se spremamo za snimanje. – Ajde, kupite kablove i razlaz.* (Pejić, 2007: 70);

Iz navedenih primjera može se uočiti da su žargonizmi “slikoviti i zvukovno efektni. Ekspresivni su, često sarkastični i tajnoviti, a mogu biti grubi i vulgarni. U jeziku književnosti služe kao stilsko sredstvo za slikanje raznih socijalnih sredina” (Čedić, 2008: 153).

Pronalazimo nekoliko žargonskih naziva za dijelove tijela: *karina* – 'muški spolni ud, penis' (Saračević, 2007: 129); *dupe* – 'zadnjica, stražnjica' (Saračević, 2007: 76); *bulja* – 'zadnjica, stražnjica' (Saračević, 2007: 44): *Dolazi Mujo u javnu kuću i pita: Šta ima za deset maraka? – Idite u sobu dvadeset, na drugom spratu – odgovoriše mu. Ovaj ode, otvori vrata i ima šta da vidi. Njih petnaestak se smjestilo, jedan iza drugog, svako naguzio onog ispred sebe. Mujo ulazi, a njih nekoliko nabacuje: Hajde momak! Biraj! Ili ćeš naprijed, ili pozadi, samo požuri! Gleda Mujo, posljednji u redu neki dedica, svo mu pozadi dupe smežurano, a prvi nekakav crnčuga sa ka*inom od trideset santima. Mujo razmišlja u sebi: Ako budem prvi, onaj crnac će da mi rasturi bulju! Bolje da idem ja na kraj, pa makar naguzio onog dedicu! Taman on*

⁶ Značenje riječi pronalazimo na: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, pristupljeno 24. 1. 2024.

naguzi dedicu, kad progovara crnčuga: Jesmo li se svi namjestili? Zatvaraj krug! (Beganović, 2001: 294). Ovakvi i slični primjeri svrstavaju se i u vulgarizme.

Pejorativan priznuk nose sljedeći žargonizmi: *debil* – 'neznalica, glupan; lahkomislen, naivan; odbojan, antipatičan; omražen, mrzak; nespretnan, nevješt, traljav' (Saračević, 2007: 67): *Učiteljica ode kod direktora i ispriča mu šta se desilo, i pita kakvi to debili idu u ovu školu.* (Pejić, 2006: 74); *degen* – 'neznalica, glupan; lahkomislen, naivan; odbojan, antipatičan; omražen, mrzak; nespretnan, nevješt, traljav' (Saračević, 2007: 67): *Idu ulicom dvije čačkalice, a prema njima lizalo. – Pogledaj ovog degena – reče jedna čačkalica.* (Beganović, 2001: 274); *panj* – 'neznalica, glupan' (Saračević, 2007: 196): *Cijepa policajčeva žena drva, dođe komšinica i pita: Gdje ti je panj? – Otišao na posao – odgovori ona.* (Pejić, 2008: 110); *kreten* – 'prigrup, glup; lakomislen, naivan; luckast, neozbiljan, blesav; odbojan, antipatičan' (Saračević, 2007: 138): *A kreteni... pa zar su sad našli farbati?* (Pejić, 2008: 64); *kokuzaner* – 'osoba bez novca' (Saračević, 2007: 134): *Jednostavno, droga je skupa, a tamo su sami kokuzaneri* (Pejić, 2007: 56); *belaj* – 'tučnjava, tuča; nered, izgred, eksces' (Saračević, 2007: 34): *Mujo napravio neki belaj i odveli ga kod sudije.* (Beganović, 2001: 182).

Pažnju su nam privukli i nazivi poglavlja u knjigama viceva, gdje pronalazimo nekoliko kontrasta: *biser* – 'besmislica, glupost' (Saračević, 2007: 36): *Policijski biseri* (Pejić, 2006: 13); *Biseri građana* (Pejić, 2006: 49).

Kada su u pitanju pridjevi, vrlo ih je malo, svega osam. Pronalazimo i nekoliko žargonizama kojima se izriču osobine ili stanja: *ufuran* – 'umišljen, uobražen' (Saračević, 2007: 278): *Stari pijetao: Dobro, kad si tako ufuran, nek ti bude, al' da znaš ja bolje pjevam.* (Beganović, 2001: 338); *naložen* – 'doveden u erotično stanje, seksualno nadražen' (Saračević, 2007: 172): *Hajdemo kod mene, dobro sam naložena.* (Beganović, 2001: 15); *nakresan* – pijan (Saračević, 2007: 171): *Zaustavlja saobraćajni policajac dobro nakresanog Lulu i veli mu..* (Pejić, 2006: 7).

Najfrekventniji i najučestaliji žargonizmi u vicevima, oni koji se ponavljaju i čak i do 10 puta, su: *raja* (7), *konj* (5), *glupak* (6), *šaner* (7), *kokuzaner* (3), *frajer* (10), *jaran* (10). Zanimljivo je da se navedeni žargonizmi najčešće odnose na pripadnike muškog spola izražavajući njihove negativne osobine, što doprinosi efektnosti vica. Iako navedeni žargonizmi ukazuju na negativne osobine, muškarci su uvijek pozitivno prikazani. Sve što je loše i negativno vic preobrazi u dobro i pozitivno. Leksema *frajer* uglavnom se koristi za opisivanje muškaraca koji su u društvu izdvojeni kao posebni i zabavni, oni su puni priče, zabave i smicalica.

Žargonizmi nastaju iz različitih izvora i procesa unutar jezika. Postoji više načina nastanka žargonizama, Bugarski (2006: 22) izdvaja sljedeće:

- nova, žargonska značenja postojećih standardnih riječi, često izvedena metaforizacijom: *dizajner* (automobil dizalica, pauk), *patolog* (duševni bolesnik), *taster* (potkazivač), *krtica* (doušnik), *šaik* (ulični prodavac benzina)
- pozajmljenice, često modifikovane, iz raznih jezika, danas najčešće iz engleskog: *džoint*, *kul*, *faca*, *špreha* i *spika* (jezik, govor, razgovor), *calnuti* (paliti), *luknuti* (pogledati)
- permutacija slogova ili glasova, uključujući i fonotaktički “nemoguće” humorne inverzije: *vozdra*, *tkicavo* (votkica), *ptarši* (Šiptar), *mgra* (gram /droge/), *čkame* (mečka /Mercedes/), *ćkofi* (fićko /Fića/), *pdo* (dop, tj. droga)
- premetaljke sa dodacima, po ustaljenim obrascima šatrovačkog tipa: *ušaflanje* (flaša), *jonardinj* (dinar), *štopojepetopo* (pošto je to)
- skraćivanje: *faks*, *profa*, *Amer*, *bus*, *koka*
- inicijali: *dž* (džabe), *CZ* (Centralni zatvor), *sos* (seljak ostaje seljak), *dodž* (domaća obična džukela, avlijaner), *šbbkbb* (šta bi bilo kad bi bilo)
- slaganje: *baba-sera*, *šut-karta*, *tange-frange*, *šverc-komerc*
- slivanje: *kršilak* (krš + kadilak), *dišomor* (diša + mišomor), *bipčuga* (BIP + pivčuga), *čoporativno* (čopor + kolektivno), *uspostaviti* (uspostaviti + ustanoviti)
- sufiksacija, uključujući hipokoristike.

Pored navedenih, Šehović (u: Halilović, Tanović, Šehović, 2009: 152–153) navodi još nekoliko zanimljivih načina nastanka žargonizama: igra riječi: *očajavati* – piti čaj; apelativizacija: uvođenje imena poznatih ličnosti ili likova iz literature i filma kao oznake za određene (obično fizičke) osobine: *frankenštajn* – 'veoma ružna osoba'; *gargamel* – 'ružna osoba'; *king-kong* – 'izuzetno krupan čovjek'; *kremenko* – 'čovjek zapuštene vanjštine' itd. Čak se pojavljuje i ime geografskoga pojma, japanskoga otoka Okinave, sa značenjem 'negativno ocijenjen ispit'.

U vicevima na bosanskom jeziku uočavamo tri najučestalija postupka u tvorbi žargonizama, a to su: skraćivanje riječi, sufiksacija i proširivanje riječi. U sufiksaloj tvorbi tvorbeno značenje tvorenice izražava se sufiksom (Jahić, Halilović, Palić 2000: 306). Sufiksalo tvorba ili sufiksacija je tvorbeni način u kojemu se na osnovu jedne riječi dodaje tvorbeni nastavak ili

sufiks, npr.: plašljivac < plašljiv + ac – plašljivac – pištolj plašljivac, vjerna kopija pištolja, služi za zastrašivanje⁷: *Dobićeš **plašljivac** i gotovo.* (Beganović, 2001: 145).

Sufiksalna tvorba najplodniji je tvorbeni način: najviše novih riječi u bosanskom jeziku nastaje od osnove i sufiksa (u tvorbi riječi sudjeluje blizu 800 sufiksa, od čega je oko 500 imeničkih, oko 150 pridjevskih, pedesetak glagolskih i dvadesetak priloških; prefiksa je desetak puta manje negoli sufiksa) (Jahić, Halilović, Palić 2000: 306).

Žargonizmi nastaju i preuzimanjem riječi iz stranih jezika. Primjeri koje pronalazimo su sljedeći: *boss* (engl. boss – rukovodilac, šef, gazda) (Saračević, 2007: 40): *Tada se iz kade pomoli **boss** ćelave glave i podviknu na policajca.* (Pejić, 2008: 58); *frajer* (njem. Freier – neženja; ljubavnik) – 'momak, mladić; ljubavnik, švaler, obljubljivač; zgodan, seksipilan muškarac; hrabar, odvažan, neustrašiv; istaknut, uvažan, utjecajan; priglup, glup; lakomislen; naivan; ljenivac, besposličar, danguba, gotovan' (Saračević, 2007: 93): *Jedan **frajer** ispriča vic i svi se nasmiju, a policajac ništa.* (Pejić, 2008: 16).

Orijentalizmi koje pronalazimo su sljedeći: *raja* – (tur.) 'mladi ljudi koji se međusobno družu' (Haverić, Šehović 2017: 221); *burazer* – (perz.) razg. brat (Čedić et al., 2007: 56); *jaran* – (perz.) 'prijatelj, drug, povjerljiv saučesnik' (Čedić et al., 2007: 257); *kokuz* – 'onaj koji je bez novca' (Haverić, Šehović 2017: 191); *paša* – 'riječ za obraćanje muškim osobama' (Haverić, Šehović 2017: 217). U osnovi, korijen riječi stranog porijekla imaju lekseme *jalijaš* i *papučar*: *jalijaš* – 'nasilnik, kavdžija, razbojnik, hohštapler, ološ; delikvent, kriminalac' (Saračević, 2007: 123); (grč.-tur.) 'besposličar, skitnica, pustahija, siledžija; neodgojena osoba priprosta i bahaza ponašanja' (Čedić et al., 2007: 256): *Razgovaraju dva jalijaša.* (Beganović, 175); *papučar* – 'muškarac koji povlađuje / robuje ženi' (Saračević, 2007: 197); (perz.) onaj koji sluša svoju ženu, koji joj je potčinjen (Čedić et al., 2007: 586): ***papučar** dolazi kući sa dosta upecane ribe.* (Beganović, 2001: 262). Osobnost bosanskog jezika je u spremnosti da usvoji, prihvati, filtrira i uredi svaku novu riječ koja je zanimljiva te time postane još bogatiji i funkcionalniji jezik.

Posebnu pažnju privukla nam je leksema *tespih*:

Poslije rata otišao Mujo na more i strogo zabranio sinu da ga zove babom. Sin mu ušao u vodu i počeo da pliva.

⁷ Značenje riječi pronalazimo na: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1jWRQ%3D, pristupljeno 24. 1. 2024.

- *Tata, tata, vidi me kako plivam.*
- *Plivaj, plivaj, samo nemoj daleko.*
- *Neću, samo ću do **tespiha**.* (Beganović, 2001: 277).

Leksema babo perzijskog je porijekla i njena upotreba karakteristična je za muslimansko stanovništvo. Stoga, otac sinu zabranjuje da ga zove babom kako ne bi stvorio sukobe na moru, jer je poslijeratno vrijeme, vrijeme kada muslimani nisu dobrodošli na more. Međutim, sin ga odaje upotrebom lekseme *tespih*. Leksema *tespih* arapskog je porijekla, a upotrijebljena je u žargonskom značenju plovaka.

Osim riječi stranog porijekla, u vicevima pronalazimo mnoštvo primjera žargonizama domaćeg porijekla, gdje lekseme u najvećem broju slučajeva imaju preneseno značenje. Najveći broj žargonizama nastaje putem metaforizacije, gdje se određena pojava ili pojam prikazuju slikovito: *krtinja* – 'loš, dotrajavao automobil' (Saračević, 2007: 138): *Znate, odavno namjeravam da prodam ovu **krtinju**.* (Pejić, 2008: 8); *čupavac* – 'dugokosi muškarac' (Saračević, 2007: 61): *Uhvate dva policajca **čupavca** kod akademije.* (Pejić, 2008: 25); *muljati* – 'izmišljati, lagati; spletkariti; raditi u tajnosti' (npr. baviti se kriminalnim radnjama) (Saračević, 2007: 162): – *Mujo, je li istina da ti i Fata nešto **muljate**?* (Beganović, 2001: 106); *bijelo* – 'kokain (arg.); heorin (arg.)' (Saračević, 2007: 36): *Ta morao sam, kad mi je ponestalo **bijelog**.* (Pejić, 2008: 7).

Također, prisutan je i postupak hiperbolizacije: *užasno* – 'na užasan način; strašno, strahovito' (Čedić et al., 2007: 1204): *Umro Škotlanđanin i u namjenskoj prodavnici kupuje odijelo koje je **užasno** skupo.* (Beganović, 2001: 165); *Mene **užasno** boli zub!* (Beganović, 2001: 166); *beton* – odlično, izvanredno, divno, sjajno (Saračević, 2007: 35): – *Je li zdrav? – pita komšija. – Ko **beton**!* (Beganović, 2001: 275).

Naveli smo neke od načina kako nastaju žargonizmi u vicevima, ali moramo naglasiti da stroga i ograničena pravila u kreiranju žargonizama u vicevima ne postoje. Žargonizmi nastaju spontano i bez određenih pravila i zakona. Analizirajući navedene žargonizme u vicevima, zaključujemo da su njihove najizraženije osobine: vulgarnost, pejorativnost, grubost, ironičnost, podsmijeh, ruganje i cinizam.

*Skupila se **raja** i pričaju viceve. Dođe policajac i sluša. Jedan **frajer** ispiča vic i svi se smiju, a policajac ništa. **Frajer** tada ispriča opet neki glupi vic, niko se ne smije osim policajca. Svi ga gledaju i pitaju:*

– Što se smiješ?

– A on će: “Dobar ti onaj prvi.” (Pejić, 2008: 16).

Navedeni vic ismijava policijsku glupost.

Teme koje su najzastupljenije u vicevima su: laž, glupost, prevara, policija, isprazno pričanje, vrijeđanje, krađa te sve ono što je u životu negativno određeno.

Posebnu pažnju privlače vicevi o policiji, koji, generalno, sadrže najviše primjera žargonizama.

*Bježeći od lava dva **drota** dođu do fontane i nastave trčati oko nje. Nakon nekog vremena, jedan će drugome:*

– Hajmo malo sjesti da odmorimo.

– Drugi odgovara: – Nemoj ba, pojest će nas!

Prvi: – Ma neće, mi imamo tri kruga prednosti. (Pejić, 2006: 23)

Leksema *drot* upotrijebljena je u značenju 'policajac, saobraćajac; onaj koji teško shvata, priglupa osoba; lakomisljen, naivan' (Saračević, 2007: 75). Navedeni vic ismijava i gradi još jedan u nizu stereotipa o policajcima kao glupim ljudima.

Žargonizmima se imenuje i policijska oprema, kao i sve drugo što možemo vezati za policiju: *marica* – 'policijsko vozilo (kombi) za uhapšenike' (Saračević, 2007: 155): *Ubrzo dođe **marica** i još nekoliko inspektora, otvoriše gepek i – ne nađoše ništa unutra.* (Pejić, 2006: 59).

Žargonizmi upotrijebljeni u vicevima obuhvataju širok spektar oblasti, ključne oblasti na koje se žargonizmi odnose jesu: policija, medicina, sport, škola i obrazovanje, svakodnevni život, kriminal i pravda, rodne uloge i odnosi. Takvi žargonizmi naglašavaju poentu viceva i utječu na stvaranje humora. Ekspesivnost navedenih žargonizama nesporna je. Spontana upotreba neočekivanih spojeva, igra riječima, jezička kreativnost i slikovitost doprinose efektivnosti vica i njegovom razumijevanju. Žargonizmi osvježavaju leksiku u vicevima i potpomažu ostvarenju humorističnog efekta.

7. Manje prisutne lekseme u vicevima

7.1. Neologizmi

U vicevima se pojavljuju i neologizmi, koji, sa žargonizmima, čine pasivnu leksiku jednog jezika. Neologizmi su novotvorene riječi leksičkog sistema, “one lekseme koje su u *novije vrijeme* ušle u leksički sistem. To o kojem se vremenskom periodu radi, može da varira.” (Šipka, 2006: 81). Neologizmi znače jezičku otvorenost i spremnost jezika na prihvataje novih riječi koje dolaze s novim pojmovima u jeziku.

“Karakter neologizama imaju tvorene riječi koje još nisu općeprihvaćene, riječi koje su tek nastale ali nisu u potpunosti ušle u aktivnu svakodnevnu upotrebu. To znači da su ove riječi samo u jednom odsječku vremena neologizmi, a u drugome obične. Stvore se za neku priliku, za potrebe života kako bi se označila neka nova pojava” (Čedić, 2008: 151). Tako neologizmi u vicevima doprinose stvaranju komičnog efekta, oni viceve čine zanimljivijim, jer upotrebom neočekivanih spojeva novonastalih riječi, ponekad nerazumljivih, postizemo komičan efekat.

“Neologizmi u najvećem broju primjera, ne pripadaju standardnome jeziku, iako učestalom uporabom tijekom vremena mogu postati njegovi dijelovi. To su lekseme čija je uporabna vrijednost u svakodnevnome jezičnom izrazu *relativno* (istakla A. Š.) stabilizirana, što je glavni razlog da se njihova novina još osjeća” (Zgusta, 1991: 172, prema: Šehović, 2007: 22). Upravo ta nestandardnost odlikuje pojavu neologizama u vicevima.

Neologizmi nastaju na različite načine, o čemu govori i Šehović (Šehović, 2009: 136 – 141), te navodi nekoliko načina stvaranja neologizama, kao i njihovu klasifikaciju. Neologizme klasificira u tri kategorije: značenjski neologizmi, formalni neologizmi te formalni i značenjski neologizmi. Značenjski neologizmi su lekseme već postojećeg značenja, proširenoga novim smislom. Formalni neologizmi obuhvataju lekseme koji su nastale na temelju jezičkih tvorbenih mogućnosti, dodavanje nove forme postojećem značenju. Formalni i značenjski neologizmi označavaju dotad nepostojeću realiju, za koju se traži ime (Šehović, 2009: 136).

Najraspostranjeniji i najuniverzalniji načini nastanka neologizama su:

- proširenje značenja već postojeće lekseme novim smislom,
- preuzimanje lekseme stranog porijekla,
- stvaranje nove lekseme uz pomoć domaćih tvorbenih elemenata.

Neologizmi koji se pojavljuju u vicevima nastaju preuzimanjem leksema stranog porijekla: *boss* (engl. boss – rukovodilac, šef, gazda) (Saračević, 2007: 40): *Tada se iz kade pomoli boss ćelave glave i podviknu na policajca.* (Pejić, 2008: 58); *displej* – (engl. display) 'ekran od svijetlećih elemenata s ispisanim oglasnim ili propagandnim porukama; mali ekran kao prostor za pisane elektronske poruke na mobitelu, satovima, digitronima i sl.' (Čedić, 2011: 264): *Zustavi policajac Muju koji je krivudao po putu. – Dobro veče, gospodine. Kontrola saobraćaja, molim vašu saobraćajnu i vozačku. – Izvolite, gospodine. – Jeste li konzumirali alkohol večeraš? – Nisam. – Možemo li izvršiti alkotestiranje? – Može. Kako ne bi moglo! – veli Mujo. – Mujo poče da duva, a policajac pogleda na **displej**, kad ono piše 2.30. Policajac se slavodobno nasmiješi i pokaže Muji rezultat, kad će on: Alaha mu, pa zar je već pola tri.* (Pejić, 2008: 57).

Pronalazimo i dva primjera za formalne i značenjske neologizme, koji "označavaju novu realiju, dotad nepostojeću, za koju se traži ime" (Šehović, 2007: 25), a to su: *CD* – (engl. Compact Disc), 'laserski zapis zvuka ili drugih podataka, danas ustaljen medij za pohranjivanje zvučnih snimaka visokog kvaliteta' (Čedić, 2011: 143): *Zašto policajac stavlja ogradu oko **CD-a**? – Da mu ne bi preskakalo.* (Pejić, 2008: 89); *monitor* – (lat.) 'kontrolni ekran u tv studiju; dio kompjutera, ekran' (Čedić et al., 2007: 388): *Zašto plavuša maže korektorom po ekranu **monitora**? – Ispravlja greške u kucanju.* (Beganović, 2001: 335).

Uočavamo da većinu formalnih i značenjskih neologizama u vicevima čine riječi iz engleskog jezika. Razlog tome nalazi se u stalnom prodoru novih leksema i izraza iz engleskog jezika, kao svjetskog jezika broj jedan. Takva leksika se vremenom adaptira u bosanski jezik i postaje neizostavni dio bosanskoga jezika, vremenom gubeći karakter tuđice u jezičkom osjećaju izvornih govornika. Utjecaj engleskog jezika na bosanski jezik značajan je i manifestira se na različite načine, a posebno je izražen posljednjih nekoliko godina putem interneta i medija. Primjeri koje pronalazimo u vicevima uključuju riječi poput: *miting* – (engl.) 'politički skup, javna skupština, zbor' (Čedić et al., 2007: 381): *Da li znaš da učestvujem na atletskom **mitingu**?* (Pejić, 2008: 41); *poster* – (engl.) 'plakat većeg formata sa slikom, obično velika fotografija' (Čedić et al., 2007: 727): *Kupio sam **poster**, još mi samo fale zidovi.* (Beganović, 2001: 61); *džungla* – (engl.) – 'gusta neprohodna šuma puna raznih biljki, povijuša, lijana; prašuma' (Čedić et al., 2007: 130): *Idem ti ja **džunglom**, kad ispred mene lav.* (Beganović, 2001: 135); *gangster* – (engl.) 'pripadnik neke razbojničke grupacije; razg. osoba koja skrupula u ostvarenju svog cilja, nitkov' (Čedić et al., 2007: 159): *Nemamo ni pribijene pare u kući – gunda ozloglašenom **gangsteru** žena.* (Beganović, 2001: 145); *kauboj* – (engl.) 'čuvar i gonič goveda, često

predstavljen kao legenda u američkim vestern filmovima.' (Beganović, 2011: 599): *Dvije žene razgovaraju o maniru kaubojja da drže noge na stolu.* (Beganović, 2001: 196); *kečap* – (engl.) 'pikantni slatko kiseli sos od paradajza' (Čedić, 2011: 601): *Idu ulicom dva paradajza i posmatraju izloge. Kad vide kečap, počnu se smijati.* (Beganović, 2001: 274); *džentlmen* – (engl.) 'čovjek kojeg krasi mnoge vrline: plemenitost, čast, korektnost, uglađeni maniri' (Čedić et al., 2007: 129): *Kad je umro najveći džentlmen, na grobu su mu stavili natpis. "Izvinite što ne ustajem."* (Beganović, 2001: 260); *striptiz* – (engl.) 'postepeno svlačenje plesačice pred publikom kao plesna tačka u noćnim lokalima' (Čedić et al., 2007: 1079): *Šta je to psihoanalitičar? – To vam je čovjek koji za vrijeme striptiz programa ne gleda striptizetu, već lica prisutnih.* (Beganović, 2001: 2008); *sjuardesa* – (engl.) 'žena sjuard' (Čedić et al., 2007: 1074): *Na času biologije nastavnica pita: Hajde, Mujo, nabroj nam sisare koji lete. Mujo malo razmisli pa ko iz topa: Stjuardese.* (Beganović, 2001: 27); *body gard* – (engl.) 'tjelohranitelj; osoba koja čuva političare, bogate ljude, gangstere.' (Čedić, 2011: 119): *Zašto policajac kad se probudi ide pogrbljeno? – Znači da je obukao naopačke "BODY GARD" majicu.* (Beganović, 2001: 323); *toki-voki* – (engl.) 'prenosni radiotelefon.' (Čedić, 2011: 1150): *Kako se zove policajac sa toki-vokijem? – Tužibaba.* (Pejić, 2007: 91).

Važno je govoriti o prodoru stranih riječi u naš jezik, riječi koje se preuzimaju direktno iz stranog jezika te se ponekad pišu kao u izvornome jeziku. Preuzimanjem stranih i kreiranjem stalno novih riječi bogatimo leksički fond našeg jezika. Anglicizmi omogućavaju lakšu komunikaciju i pristup stranim informacijama i tehnologijama, ali mogu dovesti i do osiromašenja i zapostavljanja maternjeg jezika. Mjera između prihvatanja neophodnih stranih utjecaja i očuvanja jezičnog naslijeđa ključna je za očuvanje bosanskog jezika u današnjem svijetu.

7.2. Eufemizmi

Eufemizmi su lekseme kojima se na indirektan način imenuju stvari i pojave koje društvo smatra neprihvatljivim. Upravo iz tog razloga eufemizmi su vrlo zanimljiva pojava u vicevima, jer vicevi češće upotrebljavaju leksiku kojom direktno vrednuju i imenuju određene pojave i procese kako bi se postigao humorističan efekat. Međutim, eufemizmi su znatno efikasniji u postizanju humorističnog efekta, jer tada dolaze do izražaja inovativnost i figurativnost. Eufemizmi koji se pojavljuju u vicevima obiluju ekspresivnošću i prožeti su humorističnim tonom, što i jesu glavne osobine koje doprinose efektности vica. Oni mogu biti “znakom jezične elegancije, političke korektnosti, poštivanja prava na razlike, verbalne higijene, ali i sredstvo ideološke manipulacije: iskrivljavanja, krivotvorenja ili prikrivanja stvarnosti (istine)” (Kuna, 2007: 96).

Eufemizmi vrše zamjenu direktnih ili neugodnih riječi ili izraza manje uvredljivim ili prihvatljivijim mogućnostima. Nalaze se u kontrastu prema vulgarizmima i psovka, koji direktno izriču značenja stvari i pojava koje su za opći društveni ukus neugodni. “Zabranjeni izraz ili onaj koji je na bilo koji način negativno označen naziva se 'verbum proprium' ili 'disfemizam', a strategija koju odlikuje zamjenjivanje blažim i prihvatljivim izrazima, koji u nekoj jezičnoj zajednici imaju pozitivne ili bar neutralne konotacije, naziva se eufemizacijom” (Kuna, 2007: 98).

U razumijevanju eufemizama i u otkrivanju njihova značenja veliku ulogu igra kontekst:

*Nestašni unuk ostavio je na dohvatljivo mjesto porno kasete. Dok je on nešto radio, nana je našla kasetu i ubacila je u video. Na ekranu se pojavila jedna **vruća scena**, koju je nana sa velikim zanimanjem pratila. Kad je unuk vidio šta nana gleda, brzo je isključio televiziju, i nana ga je zamolila: Nemoj, molim te, gasiti, samo da vidim na kraju hoće li je oženiti. (Beganović, 2001: 64);*

*Lovio čovjek ribu i ulavi zlatnog morskog psa. Ovaj mu kaže: Pusti me! Ispuniću ti tri želje. – Neću tri, hoću samo jednu, i to da mi **neka stvar** bude duža od nogu. – Na to mu ajkula odsječe obje noge iz kukova. (Beganović, 2001: 74);*

Mladi ribar sa svojih 20-ak godina, desetak metara odmaknut, stajao je i pecao do iskusnog ribara koji je imao sedamdesetak godina. Već duže vrijeme je stajao, ali bilo je uzalud. Kod njega ni jedna, a kod ovog starog ribara skoro svake minute. Već gubeći

nerve pita starog ribara: Kako kod Vas ide, a kod mene ne ide? – E, moj sine – obrati se njemu stari. – Kako ti stoji ona stvar? Jel' opuštena dolje na lijevo? – Nije! – Dolje na desno? – Nije! – Dolje pravo? – Nije, nego gore. – E, za tebe onda nije pecanje – reče starac na kraju. (Beganović. 2001: 76).

Vruća scena u značenju 'prizor seksualne strasti'; *neka stvar* i *ona stvar* u značenju 'muški spolni organ'. U primjerima *ona stvar* i *neka stvar* eufemizacija se postiže pronominalizacijom, koja se odnosi na alternaciju punoznačne riječi zamjenicom, koja leksičko značenje dobiva u govornoj situaciji ili u jezičkom kontekstu. Riječi umjesto kojih se zamjenice javljaju odnose se na dijelove tijela (spolne organe), o čemu govori i Kuna (2007: 105).

Kada govorimo o eufemizmima, "valja naglasiti da bilo koji dio jezičnog sustava može biti eufemistički označen, jedini kriterij njihova određivanja jesu kontekstualne okolnosti jer ne postoji riječ kojoj je inherentno samo takvo značenje. Eufemistično je značenje nastalo na temelju mogućnosti kontrasta, te odražava stavove i raspoloženje govornika (koji nisu nikada neutralni) prema drugim sudionicima ili predmetu komunikacije u sprezi s okolnostima komunikacijske situacije" (Kuna, 2007: 99).

Također, postoje i eufemizmi koji su u stalnoj upotrebi, čija su značenja ustaljena, što omogućava njihovo razumijevanje bez konteksta, npr. eufemizmi za prostitutku, česti u vicevima: *hvali se djevojka iz javne kuće*. (Beganović, 2001: 185); *Na ljekarskom pregledu djevojkju iz javne kuće* ljekar pita: – *Da li su Vam u posljednjih šest mjeseci radili spirografiju? – Da, jesu neka dva pijana mornara – odgovori djevojka*. (Beganović, 2001: 25); *I nađe on jednu prijateljicu noći i dogovoriše se..* (Beganović, 2001: 291); *Profesionalka sa pariških ulica smislila je izuzetno efektne poslovne slogane*. (Beganović, 2001: 15).

Najčešća tematska polja eufemizama jesu dijelovi tijela, lekseme koje se odnose na seks, fiziološke procese i stanja, bolest, smrt i dr., a Kuna (2007: 10) vrši podjelu na eufemizme vezane za život pojedinca: tjelesne i fiziološke osobine čovjeka, dijelovi tijela, bolest, smrt, zločin, seks, mane i poroci, te eufemizme vezane za društveni život: religijska vjerovanja, politika, rat, ekonomija i finansije. U našem korpusu preovladavaju eufemizmi prve vrste.

– *Šta znači kad ti policajac kaže: ptičica? – To znači da sljedećih mjesec dana nećeš biti za fotografa*. (Pejić, 2008: 86).

Ovaj eufemizam znači da će policajac pretući nekoga do te mjere da neće biti dobro mjesec dana. Eufemizmi poput ovog često se koriste za izražavanje nečega na suptilan način,

izbjegavajući izravnu konfrontaciju, i da bi se nešto izrazilo na šaljiv način. Leksema *ptičica* se koristi prilikom fotografiranja kako bi se skrenula pažnja onome koga se fotografira da se nasmije ili izrazi neki pozitivan osjećaj. Eufemizmi su vrlo često ekspresivno prikazani te ih odlikuje šaljiv i humorističan ton, zbog čega i jesu podobni za viceve.

Također, eufemizmi su po svojim osobinama frazeološke prirode, pa tako pronalazimo mnoštvo frazeologiziranih eufemizama. U sljedećem primjeru pronalazimo eufemizme koji ne bi mogli funkcionirati bez konteksta:

Dva notorna alkoholičara za kafanskim stolom sjede i piju.

– *E, da znaš, tebe ću zamoliti da kad umrem, ja ni u **crnoj zemlji** neću moći bez rakije, pa ćeš ti po mom grobu prosuti jedno dva litra rakije. Jel' važi, jarane moj?.*

– *Važi, važi! Ali ja ću to prvo malo **pročistiti (provući) kroz bubrege**. (Beganović, 2001: 44).*

Eufemizam *crna zemlja* znači grob, dok eufemizam *pročistiti (provući) kroz bubrege* znači da će navedena osoba urinirati na njegovom grobu. Ovakvi eufemizmi ironično su upotrijebljeni i njima se dostiže vrhunac humora.

*Oženio se Mujo i prva bračna noć. Kad ima šta vidjeti, Fata već **bila u prometu**. (Beganović, 2001: 282).*

Navedeni eufemizam razumijevamo na sljedeći način: *biti u prometu* > imati seksualno iskustvo.

Zaustavlja saobraćajni policajac dobro nakresanog Lala i veli mu: Gospodine, prošli ste na crveno!

– *Jest, gospodine. Ta morao sam, kada mi je ponestalo **bijelog** – odgovori Lala. (Pejić, 2008: 7).*

Leksema *bijelo* upotrebljena je u značenju 'bijelo vino'.

Prostitutka dođe kod ljekara. Nakon pregleda lekar konstatuje: Doista izgledate prilično izmoreno. Ja bih vam savjetovao da nedjelju, dvije ne liježete u krevet. (Beganović, 2001: 13).

Naime, doktor savjetuje prostitutki odmor bez seksualnih aktivnosti.

Žena da izglati nastalu situaciju obraća se mužu: Dragi, vodi me večeras u pozorište.

– *Pozorište mi je svako veče u vlastitoj kući – odgovori on.* (Beganović, 2001: 20).

Muž implicira česte sukobe i lošu situaciju u kući upotrebom lekseme *pozorište*, koja se odnosi na pometnju i kaos.

U navedenim primjerima očituju se leksička i kontekstna vrsta eufemizama, o kojima govori Kuna (2007: 100). Leksička vrsta eufemizama znači da eufemizmi proistječu iz značenja iskaza te su zasnovani na sinonimiji. Kada eufemizam proizlazi iz komunikacijskog smisla te je isključivo pragmatične naravi, odnosno vrijedi samo u kontekstualiziranoj upotrebi, naziva se kontekstni eufemizam.

Prosjak prilazi jednoj ugodno popunjenoj ženi: Gospođo, nisam jeo tri dana.

– *E, kad bih ja imala Vašu volju.* (Beganović, 2001: 115).

Spominjanje fizičkog izgleda i fiziološkog stanja *biti debela* i *biti gladan*, u ovom primjeru izbjegnuto je eufemizmima *ugodno popunjena* i *nisam jeo tri dana*, gdje postupak modificiranja značenja dolazi do izražaja. U primjeru *ugodno popunjena* dodat je pridjev, čija je funkcija ublažavanje onoga što je nepoželjno.

Zaključujemo da je uloga eufemizmama u vicevima indirektno imenovati neku osobinu, stvar ili pojavu i pri tome posegnuti za humorom, ismijati i izvgnuti ruglu određenu manu ili nedostatak. Humor nastao na ovakav način vrlo je uspješan, jer čitaoc potiče na razmišljanje o jeziku i na kreiranje jezičke igre.

8. Zaključak

U ovom radu analizirali smo leksiku u vicevima na bosanskom jeziku. Korpus su činila 1.464 vica koja smo pronašli u zbirkama: *Nije griješno kad je smiješno* Fuada Beganovića, *Vic pa šic: vicevi o policiji* Marka Pejića. Na samom početku rada odredili smo i definirali vic kao kratku jezičku tvorevinu koja oslikava duhovite situacije i prenosi pozitivne emocije izazivajući humor i smijeh. Na konkretnim primjerima prikazali smo osobine i način nastanka viceva. Originalnost, naglašavanje i ekonomičnost čine tri najvažnije osobine viceva, jer svaki vic nastoji biti originalan kako bi, na kreativan način, naglasio određene situacije i događaje, upotrijebivši, pri tome, minimalan broj jezičkih sredstava.

Uvidjeli smo da leksika nosi glavnu ulogu u ostvarenju humorističnog. Uz pomoć jezika, jezičkih igara, različitih manifestacija riječi, vic postiže svoju svrhu. Glavni cilj rada bio je pokazati kako jezik omogućava ostvarenje humorističnog.

U radu smo analizirali onime, žargonizme, te neologizme i eufemizme kao manje prisutne lekseme u vicevima. Također, analizirali smo i igru riječi. Naravno, u vicevima dominira općeupotrebna leksika, ali nju nismo analizirali jer nije ekspresivna poput prethodno navedenih vrsta leksema.

Najprije, igra riječi prikazana je kao postupak uz pomoć kojeg se u vicu ostvaruju šaljive kombinacije riječi. Prikazali smo, na osnovu 15 primjera, da igre riječi nisu samo elementi zabave i kreiranja humorističnih leksičkih spojeva; igre riječima oblikuju uspješne viceve, a uspješni vicevi su pametni, pamtljivi, kreativni, originalni te vicevi s određenom svrhom i porukom.

U vicevima je česta pojava imena, kako vlastitih tako i imena naroda. Uočili smo da su imena u vicevima upotrijebljena s ciljem izricanja određenih predrasuda i stereotipa, ali i kreiranja tipskih likova i karaktera. Pronašli smo i analizirali ukupno 245 primjera, od kojih 149 čine vlastita imena, a 96 etnonimi. Također, izvršili smo i klasifikaciju etnonima, pa navodimo viceve u kojima su akteri pripadnici jednog naroda, ukupno 69 viceva, i one u kojima su objekt viceva pripadnici dvaju naroda, ukupno 16 viceva, te 9 viceva u kojima su glavni akteri pripadnici triju naroda. Narodi koji se pojavljuju u vicevima prikazani su različito i svaki narod ima svoju osobenost koja se nastoji istaknuti, neke od njih su: tvrdičluk, naivnost, snalažljivost i slično. Drugost je uvijek na meti poruge, naročito u vicevima, jer vicevi često oslikavaju

situacije i događaje na bizaran način, u vicu se govori o nečemu nevrijednom, nemoralnom i na neki način besmislenom.

Među leksemama koje smo analizirali u ovome radu žargonizmi imaju dominantnu ulogu. Glavne odlike viceva su: kreativnost, originalnost, univerzalnost, pamtljivost, lakrdija, a to stvaraju i omogućavaju žargonizmi. Na temelju 106 primjera žargonizama, ustanovili smo da su žargonizmi riječi koje u mnogome odudaraju od standardnog jezika; zanimljiva jezička pojava i način govora, jezik posebnih skupina i grupa ljudi. Žargonizme smo u prvom redu svrstali prema vrstama riječi kojima pripadaju, pa smo pronašli 22 glagola u žargonu, 76 imenica te 8 pridjeva. Teme koje su najzastupljenije u žargonu jesu krađa, laž, prevara, glupost, porodični odnosi i policija.

Manje prisutne lekseme u vicevima bili su neologizmi i eufemizmi. Uz pomoć neologizama pokazali smo da je bosanski jezik otvoren jezik, spreman na suradnju, prihvatanje i kreiranje novih riječi. Eufemizmi su lekseme kojima se na indirektan način imenuju stvari i pojave koje društvo smatra neprihvatljivim; upravo iz tog razloga eufemizmi su nam bili pogodni i zanimljivi za analizu u vicevima, jer vicevi češće upotrebljavaju leksiku kojom direktno vrednuju i imenuju određene pojave i procese kako bi postigli humorističan efekat. Pokazali smo da je upotreba eufemizama znatno efikasnija u postizanju humorističnog efekta, jer tada dolaze do izražaja inovativnost i figurativnost. Eufemizmi koji se pojavljuju u vicevima, njih 15, obiluju ekspresivnošću i prožeti su humorističnim tonom, što i jesu glavne osobine koje doprinose efektности vica.

Navedena i analizirana leksika u vicevima pravo je bogatstvo za proučavanje jezičke kreativnosti i duhovitosti, a koja potpomaže i omogućava ostvarenje vica. Iz navedenog zaključujemo da je vic originalna, kreativna, univerzalna i neiscrpna jezička tvorevina za različite i mnogobrojne lingvističke analize.

Izvori

Beganović, F. 2001. *Nije grijешno kad je smiješno*. Tešanj: Planjax.

Pejić, M. 2008. *Vic pa šic: Vicevi o policiji*. Fojnica: Štamparija Fojnica.

Elektronski izvori

<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (stranici pristupljeno 24. 1. 2024)

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1jWRQ%3D (stranici pristupljeno 24. 1. 2024)

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fVxvWg%3D%3D (stranici pristupljeno 27. 1. 2024)

<https://hr.puntomarinero.com/the-macaw-is-a-parrot/> (stranici pristupljeno 30. 1. 2024)

<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (stranici pristupljeno 23. 2. 2024)

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19iWBh0 (stranici pristupljeno 24. 2. 2024)

Literatura

- Badurina, L., 2016. “Zaustavi me ako si već čuo: O pragmatici vica”. U: Palić, I., ur. *Sarajevski filološki susreti III*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo, str. 150–166.
- Badurina, L., 2008. *Između redaka: studije o tekstu i diskursu*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Bagić, K., 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bešić, A., 2013. “Tekstna vrsta vic u njemačkom i bosanskom jeziku – kontrastivna tekstnolingvistička analiza”, doktorska disertacija. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet.
- Bugarski, R., 2006. *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Čedić, I., Hajdarević, H., Kadić, S., Kršo, A., Valjevac, N., 2007. *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Čedić, I., 2011. *Rječnik stranih riječi bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Čedić, I., 2008. *Osnovi gramatike bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik.
- Filan, K., 2013. “Iz bosanske historijske antroponomastike: Ime i pokraćeno ime.” *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 34 (2013): 177–195.
- Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., 2000. *Gramatika bosanskog jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Jahić, Dž., 1999. *Školski rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Jolles, A., 1978. *Jednostavni oblici*. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta.
- Kolenović-Đapo, J., 2012. *Psihologija humora: teorije, metode i istraživanja*. Zenica: Dom štampe.
- Kuna, B., 2007. “Identifikacija eufemizama i njihova tvorba u hrvatskom jeziku”. *Fluminisensia*, 19 (1): 95–113.
- Kurdić, Š., 2015. *Muslimanska imena i njihova značenja*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Mičijević, S., 2009. *Bosanski etnološki rječnik*. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke.
- Miloš, I., 2014. “Stereotip u malome: U tome i jest vic.” *Hrvatski jezik – znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, I (2): 11–12.

- Saračević, N., 2007. *Rječnik sarajevskog žargona*. Zenica: Vrijeme.
- Solar, M., 1974. *Ideja i priča: aspekti teorije i proze*. Zagreb: Liber.
- Solar, M. 2005. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šehović, A., Durmišević, E. 2023. “Etnokulturni stereotipi u vicevima na bosanskom jeziku”. U: Šehović, A., ur. *Etnokulturni stereotipi u slavenskim, germanskim, romanskim i orijentalnim jezicima: sličnosti i razlike u percepciji Drugoga*. Sarajevo: Slavistički komitet. 113–133.
- Šehović, A., Haverić, Đ. 2017. *Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Šehović, A. 2009. “Leksika razgovornog bosanskog jezika”, u: Halilović, S., Tanović, I., Šehović, A. *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*. Sarajevo: Slavistički komitet. 111–164.
- Šehović, A., 2007. “Neologizmi u razgovornome stilu bosanskog jezika”. *Strani jezici*, I (36): 21–29.
- Šehović, A., 2002. “Stilski markirana leksika u razgovornom bosanskom jeziku”, magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Šipka, D., 1998. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Šipka, D., 2006. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Užarević, J., 2012. *Književni minimalizam*. Zagreb: Disput.